
Estratègies de transició i el projecte de la Democràcia Inclusiva

Takis Fotopoulos

Resum: *L'objectiu d'aquest assaig és doble. En primer lloc, avaluar críticament les diverses estratègies de transició pel canvi social radical que han estat proposades en el passat així com també algunes estratègies recentment desenvolupades, com el plantejament societatari civil, l'estratègia del Municipalisme Llibertari i les estratègies "d'estil de vida". En segon lloc, proposar una nova estratègia transicional que tingui com a objectiu la transició cap a una democràcia inclusiva confederal. En aquest context, es tracta la qüestió del subjecte emancipador en la societat actual i es suggereix un nou tipus de política i d'organització política, així com un conjunt de mesures per a la transició cap a una democràcia política, econòmica, ecològica i en l'àmbit social.*

El col·lapse del socialisme real i el fracàs paral·lel de la socialdemocràcia a Occident i el seu reemplaçament pel consens neoliberal actual, juntament amb l'ascens de la ideologia del postmodernisme¹ i la decadència dels moviments antisistèmics², ha conduït inevitablement al corresponent declivi d'un debat que fa poques dècades encara era candent: el debat sobre una estratègia de transició cap a una societat alternativa. Això va ser inevitable, ja que l'abandonament per part de l'esquerra (vella, nova i ecologista) de qualsevol concepció d'una societat alternativa va fer que efectivament aquestes estratègies fossin innecessàries. Un criteri bàsic que podem utilitzar per a distingir entre les diverses estratègies de transició que s'han proposat en el passat i les poques que es proposen avui en dia és si una estratègia té l'objectiu de reformar les actuals institucions sense proposar cap marc institucional alternatiu, o si, en canvi, té l'objectiu de reemplaçar el marc institucional de la societat actual, és a dir, el sistema d'economia de mercat globalitzada i la institució complementària de la "democràcia" representativa, així com el corresponent sistema de valors que constitueix el paradigma social dominant en el qual es basa la societat actual. Basant-nos en aquest criteri podem distingir entre estratègies "no-sistèmiques" i estratègies "antisistèmiques".

Així doncs, "no-sistèmics" són tots aquells plantejaments que tenen com a objectiu reformar l'actual marc institucional i el corresponent sistema de valors mitjançant una varietat de tàctiques que van des de la conquesta del poder de l'Estat fins a les pressions "des de baix". Aquí, hi podem incloure l'antiga estratègia socialdemòcrata i les noves estratègies reformistes que proposen els partidaris dels plantejaments societatari civils i de la democràcia radical, així com la majoria de partidaris dels "nous" moviments socials i de la política postmoderna (ecologistes, feministes, "moviments identitaris", etc.).

"Antisistèmics" són tots aquells plantejaments que explícitament o implícitament posen en entredit la legitimitat del "sistema" socioeconòmic, tant en el sentit de les seves institucions, que creen i reproduïxen la distribució desigual del poder (considerada aquí com la causa última de les divisions socials antisistèmiques³), com dels seus valors, que legitimen la dominació de l'ésser humà sobre l'ésser humà, o de la societat sobre la natura. Aquí podem classificar les estratègies de l'antic estatisme socialista i del socialisme llibertari, així com la més recent estratègia de guerrilla, l'estratègia del municipalisme llibertari i, finalment, l'estratègia de la democràcia inclusiva.

En una posició intermèdia entre les estratègies no-sistèmiques i les antisistèmiques hi trobem “l’acció directa” i el que podem anomenar estratègies “d’estil de vida”. Els partidaris d’aquestes estratègies les poden adoptar a vegades amb objectius obertament reformistes, però també es donen casos, sobretot en el passat, on algunes d’aquestes estratègies, com ara la vaga general, foren adoptades com una arma clarament antisistèmica. Avui en dia, no obstant, els casos en què les estratègies “d’estil de vida” i les “d’acció directa” es proposen com a estratègies antisistèmiques són poc freqüents i, encara que siguin proposades com a tals, no van acompanyades d’una proposta coherent per a un marc institucional alternatiu. Per tant, és clar que la naturalesa “mixta” de les estratègies d’estil de vida i d’acció directa exclou la possibilitat de classificar-les, ja sigui com a estratègies purament no-sistèmiques o com a estratègies antisistèmiques.

Consideraré en primer lloc les diverses estratègies que han estat proposades per a la transició cap a una societat alternativa (encara que les estratègies reformistes no es poden qualificar estrictament com a estratègies de transició) i a continuació tractaré més detalladament l’estratègia de transició cap a una democràcia inclusiva confederal.

1. ESTRATÈGIES “NO-SISTÈMIQUES” (REFORMISTES)

Les estratègies reformistes tenen l’objectiu de produir el canvi social radical mitjançant la conquesta del poder de l’Estat (reformes “des de dalt”), o bé mitjançant la creació de bases de poder autònomes de l’Estat que pressionin als qui controlen les institucions polítiques i econòmiques per tal d’aconseguir reformes (reformes “des de baix”). El “canvi social radical” oscil·la entre un canvi sistèmic que es porta a terme mitjançant un canvi gradual des de dalt (tal i com apuntava l’estratègia socialdemòcrata del passat), un canvi en les institucions existents mitjançant “l’aprofundiment” de la democràcia o la “socialització” de l’economia de mercat que es porta a terme mitjançant pressions “des de baix” (plantejament societatari civil) o, finalment, mitjançant un canvi només en algunes institucions o valors sense que això impliqui un projecte polític “universalista” pel canvi sistèmic (política postmoderna, “nous” moviments socials, etc.).

L’estratègia socialdemòcrata de reformes “des de dalt”

Per Bernstein, el pare del revisionisme i la socialdemocràcia, l’estratègia de fet era idèntica al contingut del projecte socialista en si mateix. Així, l’estratègia socialdemòcrata apuntava a la conquesta del poder de l’Estat amb l’objectiu estratègic de socialitzar gradualment les institucions polítiques existents i la propietat, més que al reemplaçament de la “democràcia” representativa i l’economia de mercat per noves institucions que asseguressin la distribució igualitària del poder polític i econòmic. En conseqüència, tal com assenyala Kolakowski⁴:

La qüestió essencial (per Bernstein) no era tant si s’acceptava o es rebutjava la violència revolucionària sinó més aviat si els processos de socialització dins de l’economia capitalista eren “ja” part de la construcció del socialisme (...) El moviment cap al socialisme no era el preludi d’una gran expropiació sinó que simplement significava més col·lectivització, més democràcia, igualtat i benestar —una tendència gradual sense límit predeterminat i, per la mateixa raó, sense “objectiu últim”.

La socialdemocràcia va arribar al seu punt àlgid durant el període estatista i particularment en els primers trenta anys després de la Segona Guerra Mundial, quan no només els partits socialdemòcrates van arribar al poder en molts països de l’oest (Anglaterra, Alemanya, França,

Itàlia, etc.) sinó que també un programa basat en el “consens socialdemòcrata” va ser dominant a tot el món occidental⁵. Tanmateix, la internacionalització de l'economia de mercat des de mitjans dels anys 70 va comportar la fi d'aquest consens i l'adveniment del consens neoliberal (és a dir, la modernitat neoliberal) —el qual, des del meu punt de vista⁶, és irreversible mentre l'economia de mercat sigui internacionalitzada, en altres paraules, mentre l'economia de mercat es reproduïxi a si mateixa. La recent supressió en el programa del Partit Laborista Britànic (que era l'últim partit socialdemòcrata encara compromès amb la socialització dels mitjans de producció) de la “clàusula quatre” que el comprometia a una socialització plena, va marcar el final formal de les reivindicacions socialdemòcrates per a un canvi sistèmic real. De fet, l'agenda neoliberal de mercats de treball “flexibles”, minimització dels controls socials sobre el mercat, reemplaçament de l'Estat del benestar per una xarxa de seguretat, etc. s'ha convertit actualment en l'agenda de tots els partits socialdemòcrates majoritaris, es trobin al poder o a l'oposició. La paral·lela degradació de la socialdemocràcia i la reversió de la majoria de les seves conquestes (Estat del benestar global, compromís de l'Estat amb la plena ocupació, importants millores en la distribució dels ingressos) ha mostrat clarament que els partidaris del plantejament revolucionari l'encertaven en remarcar la impossibilitat de produir un canvi sistèmic mitjançant reformes.

Això és particularment cert avui en dia, ja que les reformes, a més, han de ser compatibles amb les exigències de l'economia de mercat internacionalitzada. És clar, per tant, que mentre el sistema d'economia de mercat i de “democràcia” representativa es reproduïxi a si mateix, tot allò que les reformes (“des de dalt” o “des de baix”) poden aconseguir actualment són victòries temporals, és a dir, conquestes socials que seran tan reversibles com les assolides durant el període del consens socialdemòcrata, que ara estan sent desmantellades sistemàticament tant pels neoliberals com pels social-liberals⁷. Això és degut al fet que el creixement (i, per tant, la rendibilitat) de les corporacions transnacionals (CTNs) depèn de la contínua expansió dels mercats mundials. Això significa que una economia de mercat avui en dia només pot ser internacionalitzada —fet que implica que els mercats han de ser tant oberts i flexibles com sigui possible. Així doncs, la globalització i els seus efectes principals, això és, l'actual concentració de poder i l'empitjorament continu de la crisi ecològica, persistiran mentre el marc institucional actual —que assegura la concentració de poder polític i econòmic— es reproduïxi a si mateix, en altres paraules, mentre el sistema d'economia de mercat i “democràcia” representativa no sigui substituït per un marc institucional que garanteixi la distribució igualitària del poder polític i econòmic entre tots els ciutadans, és a dir, una democràcia inclusiva.

Arguments similars s'apliquen al plantejament del “reformisme com a estratègia”, utilitzat normalment per diversos tipus de trotskistes i recolzat també avui en dia per “llibertaris” com Michael Albert de la *Z-network*. Aquesta estratègia representa l'antiga estratègia marxista de pressionar per a demandes reformistes amb l'esperança que les elits seran incapaces de satisfer-les, de manera que la crisi subsegüent posi en funcionament una dinàmica que conduirà a la radicalització de la consciència i, possiblement, a una “situació revolucionària”. Tot i que, teòricament, aquest és un plantejament antisistèmic, a la pràctica acaba sent una tendència reformista —cosa que es constata, també, pel fet que els partidaris d'aquesta tendència persegueixen deliberadament una estratègia d'aliances amb els partidaris de tendències purament reformistes (sindicalistes socialdemòcrates, ONG's, ambientalistes, etc.). Òbviament, aquest tipus de “males aliances” són factibles precisament perquè els partidaris d'aquesta tendència no proposen cap projecte polític antisistèmic sinó que es limiten a demandes de caire purament reformista. No és estrany, per tant, que Alex Callinicos, el guru teòric del Partit Socialista dels Treballadors Britànics, consideri a Pierre Bourdieu l'intel·lectual que representa el sorgiment de l'esquerra internacional i que ell mateix proposi “una regulació econòmica internacional que

controlaria el capitalisme... una reforma de la globalització capitalista”!⁸

De tota manera, el potencial d'aquesta estratègia per radicalitzar la consciència i produir una societat alliberadora ja s'ha demostrat a la història quan estratègies similars van conduir invariablement a una mentalitat reformista i a reformes fàcilment reversibles. Aquest va ser el cas a Europa occidental, on el gruix del moviment obrer, com a resultat d'aquestes estratègies, va desenvolupar una mentalitat reformista, mentre que els antics partits socialdemòcrates es van convertir en els actuals partits social-liberals que presideixen la construcció de la forma neoliberal de modernitat⁹. Aquest és el resultat inevitable del fet que una estratègia basada en demandes reformistes és, per la seva naturalesa, incapaç de crear una consciència antisistèmica massiva, i encara menys una consciència realment democràtica que només es pot crear a través d'un llarg procés de “democràcia en acció” que condueixi finalment a una democràcia inclusiva. El fet que els estatistes de totes les tendències, particularment els marxistes-leninistes i els trotskistes, prefereixin aquesta estratègia no és per descomptat sorprenent en vistes de la seva adopció d'un punt de vista “científic” del projecte alliberador, i del principi leninista relacionat de “consciència des de fora” —un principi que condueix directament a l'estalinisme.

L'estratègia societària civil de reformes “des de baix”

Aquest plantejament, que difícilment es pot anomenar estratègia, ja que no advoca pel reemplaçament de les actuals estructures polítiques i econòmiques, consisteix a enfortir la “societat civil”, això és, reforçar les diverses xarxes autònomes del control de l'Estat (sindicats, moviments cívics, cooperatives, esglésies, barris, escoles de pensament, etc.) per tal d'imposar límits efectius (és a dir, controls socials) al mercat i a l'Estat. Tanmateix, aquesta estratègia es basa en una sèrie de supòsits poc realistes. En primer lloc, suposa implícitament un alt grau d'estatisme on l'Estat encara pot tenir el paper econòmic que solia acomplir durant el consens socialdemòcrata. En segon lloc, suposa, en efecte, una economia de mercat pràcticament tancada on els Estats i les corporacions poden ignorar el grau de competència existent en una economia de mercat internacionalitzada, com a resultat dels lliures mercats de productes i particularment de capital, que es pot desplaçar instantàniament a través de les fronteres en cas que s'imposin seriosos controls socials per a satisfer les demandes dels societaris civils. No és estrany que aquests intentin negar (o tractin de minimitzar) la importància de l'actual internacionalització de l'economia de mercat¹⁰. També és indicatiu que, quan intenten internacionalitzar el seu plantejament, els únics límits que consideren factibles en l'economia de mercat internacionalitzada són diversos “controls reguladors”. Tanmateix, aquests tipus de controls tenen molt poc a veure amb els controls socials profunds que ells proposen quan parlen (al marge de la realitat actual de l'economia de mercat internacionalitzada) dels límits que les xarxes de la societat civil haurien d'imposar als mercats (com ara la reducció de les desigualtats, creació massiva de llocs de treball, etc.).

És evident, doncs, que l'estratègia societària civil és alhora ahistòrica i utòpica. És ahistòrica, ja que ignora els canvis estructurals que han portat al consens neoliberal actual i a l'economia de mercat internacionalitzada. I és utòpica perquè està en tensió tant amb l'actual economia de mercat internacionalitzada com amb l'Estat. Així, com que els societaris civils no veuen el resultat d'aquesta tensió inevitable en termes del reemplaçament de l'economia de mercat i de l'Estat per part de la societat civil, no és difícil predir que qualsevol enfortiment de la societat civil haurà de ser compatible amb el procés de contínua internacionalització de l'economia de mercat i la funció implícita de l'Estat. Per tant, l'“enfortiment” de la societat civil, en les condicions actuals, significaria senzillament que no s'impedirà a les elits polítiques i econòmiques dirigents seguir

dominant tranquil·lament la societat, encara que, de tant en tant, hauran d'intentar abordar les exigències de la societat civil —sempre i quan, per descomptat, aquestes no entrin en conflicte directe amb els seus propis interessos i amb les exigències de la competició oligopolística.

En conclusió, l'enfortiment de les institucions de la societat civil no té cap mena de possibilitat ni de posar fi a la concentració de poder ni de superar l'actual crisi multidimensional. Aquesta conclusió es pot extreure del fet que l'objectiu implícit, i a vegades explícit, dels societaris civils, és millorar el funcionament de les institucions existents (Estat, partits, mercat), per tal de fer-les més sensibles a les pressions des de baix quan, de fet, la crisi es deu a les institucions en si mateixes i no al seu mal funcionament! En l'actual mercat internacionalitzat, la necessitat de minimitzar el paper socioeconòmic de l'Estat ja no és una qüestió d'elecció per part dels que controlen la producció. És una condició necessària per a la supervivència. Això és particularment cert pel que fa al capital europeu, que ha de competir amb els blocs de capital que operen des de bases on la tradició socialdemòcrata de l'estatisme no va ser mai forta (els Estats Units, l'Extrem Orient). Tanmateix, fins i tot a nivell planetari, es podria dubtar seriosament si és encara possible reforçar les institucions de la societat civil en el context de l'economia de mercat. Atès que els objectius fonamentals de la producció en una economia de mercat són el benefici individual, l'eficiència econòmica i el creixement, qualsevol intent de reconciliar aquests elements amb un “control social” efectiu per part de la societat civil està condemnat a fracassar, ja que, com ha demostrat l'experiència històrica amb la fase estatista, el control social i l'eficiència del mercat són objectius irreconciliables¹¹. Per la mateixa raó, es podria sostenir raonablement que una contradicció bàsica de l'economia de mercat avui en dia és la que es deriva del fet que qualsevol control efectiu de les conseqüències ecològiques del creixement és incompatible amb les exigències de la competitivitat, que imposa la fase actual del procés de mercantilització.

Tot i això, l'estratègia reformista societària civil, encara que és clarament incapaç de produir canvis radicals en les estructures institucionals actuals, és popular fins i tot entre molts activistes antiglobalització, especialment ONG's, ecologistes i altres. Tanmateix, aquestes activitats no tenen cap mena de possibilitat de funcionar com a catalitzadors per a un canvi sistèmic, ni tant sols com a elements d'una estratègia de transició amb el mateix propòsit. Això no només es deu al fet que no es pot esperar que les accions dels antiglobalitzadors aconseguixin res més que unes quantes reformes reversibles, sinó també a que aquest tipus d'accions, per si mateixes, són molt poc útils en la creació d'una consciència antisistèmica. Particularment, si no constitueixen una part integral d'un moviment polític programàtic de masses per al canvi sistèmic.

En aquest context, no s'han d'oblidar els paràmetres imposats pel marc institucional. Donat que el consens neoliberal i l'actual forma de globalització no només són canvis de polítiques, com suposa la major part de l'esquerra, sinó canvis estructurals imposats per la internacionalització de l'economia de mercat, es pot plantejar la hipòtesi que els elements bàsics de la globalització neoliberal i particularment els seus elements crucials de mercats oberts i flexibles, mai s'evitaran mentre es segueixi reproduint l'economia de mercat tan oberta i flexible com sigui possible. Per tant, una economia de mercat internacionalitzada només pot donar lloc a una societat civil internacionalitzada en la qual, finalment, els controls socials sobre els mercats s'haurien universalitzat però, al mateix temps, minimitzat.

La política postmoderna de reforma

Existeixen diversos tipus d'estratègies proposades pels postmodernistes, encara que aquí el terme “estratègia” és, de nou, difícilment pertinent, ja que tots els moviments postmoderns avui en dia

són clarament reformistes, perquè tenen l'objectiu de reformar l'actual marc institucional més que no pas reemplaçar-lo per formes alternatives d'organització social. Així, malgrat el caràcter clarament universal de l'actual marc institucional, cap moviment social postmodern qüestiona avui en dia les principals institucions polítiques i econòmiques que constitueixen la seva universalitat: el sistema d'economia de mercat i la "democràcia" representativa. En canvi, un axioma bàsic de tots els moviments socials influenciats per les idees postmodernes és el seu antiuniversalisme, que per definició allunya aquest tipus de moviments de qualsevol forma de política antisistèmica.¹²

Les dues principals estratègies postmodernes són: en primer lloc, la "política d'aliances"; en segon lloc, la política de la "democràcia radical". Ambdues tenen com a principal punt de referència els "moviments identitaris" (feministes, negres, gais, etc.), així com també el moviment ecologista.

Els moviments identitaris són de fet el resultat dels "nous" moviments socials que van arribar al seu punt àlgid a la dècada de 1970 i van començar a decaure des de mitjans de la dècada de 1980, quan van començar a involucrar-se en el que s'ha anomenat "política identitaria", és a dir, el tipus de política postmoderna que implica abandonar les qüestions socials, polítiques i econòmiques generals per passar a preocupar-se de la cultura i la identitat. La transformació de moviments potencialment antisistèmics en reformistes va ser particularment sorprenent en el cas del moviment ecologista i del feminista. Encara que ambdós van començar com a moviments moderns radicals amb demandes "universalistes" per a canviar la societat com a únic camí per abolir la dominació de l'home sobre la dona i sobre la natura, l'adveniment de la globalització neoliberal, és a dir, de la forma neoliberal de modernitat, va crear les condicions adients per tal que els corrents conservadors en el si d'aquests moviments esdevinguessin dominants i els va convertir en els actuals moviments "identitaris" reformistes i fragmentats.

Les tendències dominants avui en dia dins del moviment ecologista no qüestionen les institucions fonamentals de l'economia de mercat i de la "democràcia" representativa, sinó que, en canvi, o bé adopten una mescla de les estratègies reformistes socialdemòcrates i societàries civils que he analitzat anteriorment (Europa) o, alternativament, remarquen la importància de canviar els valors culturals, que consideren susceptibles de canviar, fins i tot, dins del marc institucional existent i fora d'un moviment antisistèmic (EUA). Per tant, el moviment ecologista ha abdicat de qualsevol paper antisistèmic o alliberador i avui és, directa o indirectament, reformista. Directament, en el cas dels partits parlamentaris ecologistes i les organitzacions roig-i-verdes i, indirectament, en el cas de moviments com l'ecologia profunda que posen èmfasi en "el canvi espiritual per sobre del canvi polític i social i el cultiu d'una consciència o sensibilitat reverencial envers el món natural més que la organització i la construcció de moviment"¹³.

A més, de la mateixa manera que la victòria dels "*reals*" sobre els "*fundos*"¹⁴ va acabar amb el moviment ecologista com a moviment potencialment antisistèmic, la victòria de les "*insiders*" (és a dir, els grups de feministes liberals orientats a guanyar posició i poder dins del sistema) sobre les "*outsiders*" (és a dir, els moviments autònoms de dones que s'orientaven vers el canvi revolucionari) va acabar amb el moviment feminista com a moviment potencialment antisistèmic. També, exactament de la mateixa manera que la decadència de l'esquerra en general, que va començar a la dècada de 1970, ha conduït a molts anarquistes a substituir la política per l'estil de vida i l'anàlisi racional per "l'espiritualitat", la decadència del moviment feminista ha conduït a moltes feministes a substituir el feminisme radical pel "feminisme cultural" i el racionalisme per l'espiritualisme. Al mateix temps, com vaig remarcar en una altra ocasió¹⁵, l'ecofeminisme, que és especialment influent entre les feministes radicals, no només adopta un anàlisi antiindustrial i no

anticapitalista, sinó que també dóna suport a un tipus de reformisme utòpic amb l'objectiu de reformar l'actual sistema a través d'una sèrie d'activitats de subsistència, que al Nord impliquen activitats d'estil de vida i comunes fàcilment marginalitzades, mentre que al Sud impliquen activitats que són principalment les restes de la societat premoderna —que desapareix progressivament sota la pressió de l'economia de mercat internacionalitzada.

El moviment de la política identitària és, avui en dia, la forma de política postmoderna per excel·lència, ja que la seva política de promoure els interessos particulars de grups específics (feministes, gais, minories ètniques, etc.) encaixa bé amb el caràcter antiuniversalista de la teoria postmoderna. Així, els moviments “identitaris” actuals, malgrat la seva crítica radical a determinades estructures jeràrquiques (com aquelles que es basen en el gènere, la raça, la repressió sexual i de les minories), mai han presentat cap projecte polític global per al canvi sistèmic —de totes maneres, la seva naturalesa fragmentada no permet un programa d'aquest tipus— sinó que han promogut qüestions culturals i d'identitat personal.

Passant ara a les estratègies postmodernes, l'estratègia postmoderna d'aliances és la principal forma que pren la política d'esquerres actualment. La lògica que hi ha darrera d'aquesta estratègia es basa en la creença que els participants en moviments universalistes, com el moviment marxista, no tenen cap validesa com a categoria separada de l'existència social, mentre que els participants en lluites “localitzades” poden salvaguardar la sensació que els individus realment estan constituïts per una suma total de “posicions subjectives” i al mateix temps, preserven la sensació que són part d'una lluita més àmplia per a l'autodeterminació i la igualtat. Tanmateix, és evident que la manca d'un objectiu antisistèmic comú, juntament amb la composició d'aquest tipus d'aliances, que consisteixen inevitablement en moviments heterogenis que a vegades tenen objectius en conflicte, els conduirà inevitablement cap al fressat camí de la política reformista, que és irremeiablement inadequada per fer front a la crisi multidimensional que afrontem en l'actual economia de mercat internacionalitzada. Aquest és el cas de les aliances en el si del “moviment” antiglobalització o dels moviments contra el neoliberalisme. Està clar que l'estratègia d'aliances i coalicions entre grups heterogenis que adopten els partidaris d'aquesta estratègia, condueix inevitablement a una manca fonamental d'unitat, fins i tot en els objectius a curt termini, com es posa de manifest pel fet que l'únic objectiu comú de les aliances d'aquest tipus és un objectiu negatiu (“anti”globalització o “anti”neoliberalisme) sense que existeixi cap concepció d'una societat futura ni d'una estratègia a llarg termini. No és estrany que, com que els partidaris d'aquesta estratègia ni tant sols es plantegen la qüestió d'un canvi social universal, el seu potencial es limiti a la possibilitat d'efectuar algunes reformes socials en l'actual sistema d'economia de mercat i de “democràcia” representativa.

De la mateixa manera, les polítiques de la “democràcia radical” tenen l'objectiu d'abraçar els “nous” moviments socials/moviments identitaris com a múltiples fonts de canvi “radical” que poden assolir una “democràcia radical” integrant al mateix temps la “política de la diferència”. Tot i això, tal com he intentat mostrar en una altra ocasió¹⁶, la concepció de la democràcia radical implica de fet un procés “d'extensió i d'aprofundiment” de l'actual “democràcia” política i econòmica, basada en la separació entre la societat i la política i la natura, en un sistema basat en l'economia de mercat i en la “democràcia” representativa.

Tal i com intentaré mostrar a la segona part d'aquest assaig, el veritable objectiu radical avui en dia és lluitar per la creació d'un nou moviment antisistèmic que tingui com a objectiu la distribució igualitària del poder econòmic i polític. Això implica la necessitat d'una nova política alliberadora,

com la proposada pel projecte de la Democràcia Inclusiva (DI), que seria una síntesi de la política “universalista” que ha caracteritzat els moviments radicals de la modernitat amb la “política de la diferència” que va entrar en escena durant l'últim quart de segle amb el sorgiment dels “nous moviments socials”. El paradigma de la Democràcia Inclusiva, al mateix temps que reconeix les diverses identitats dels grups socials que constitueixen diverses subtotalitats, situa aquestes diferències en un sistema socioeconòmic global que institucionalitza la concentració de poder entre i dins dels diversos grups socials. Així, mentre en el paradigma postmodernista són les estructures jeràrquiques basades en la identitat les que defineixen el caràcter “particular” de les lluites centrades en la identitat, en el paradigma de la DI és la concentració de poder en totes les seves formes, com a resultat de les estructures i relacions de poder existents, allò que defineix el caràcter “universalista” de la lluita social d'avui en dia.

Així doncs, en comptes d’“aliances i coalicions entre grups que d'altra manera estan involucrats en “qüestions polítiques singulars”¹⁷, el projecte de la DI proposa la construcció d'un moviment polític programàtic de masses que uneixi a tots els membres de grups socials que potencialment formen les bases d'un nou subjecte emancipador, sobre la base d'un paradigma comú. L'estratègia de la DI es basa en el reconeixement explícit de les “posicions subjectives” dels individus que participen en diversos grups socials¹⁸ i conseqüentment dóna suport a les lluites localitzades, sempre que aquestes siguin una part integral d'un moviment polític de transformació antisistèmica basat en un programa global per al canvi sistèmic que reintegri la societat amb l'economia, la política i la natura mitjançant la institucionalització de les condicions necessàries (que no suficients) per a la distribució igualitària del poder en tots els àmbits.

2. ESTRATÈGIES “ANTISISTÈMIQUES”

La característica comuna de totes les estratègies antisistèmiques és que tenen com a objectiu la transformació “sistèmica” de la societat mitjançant un canvi revolucionari (violent o pacífic) que implica la substitució de les actuals institucions polítiques, econòmiques i socials per noves formes d'organització social. Les principals estratègies antisistèmiques són la socialista estatista, l'estratègia de guerrilla, l'estratègia socialista llibertària i la del Municipalisme Llibertari, que considerarem en aquest apartat, així com la de la Democràcia Inclusiva, que considerarem més endavant.

L'estratègia socialista estatista: “revolució des de dalt”

Aquesta estratègia és en gran mesura producte de la modernitat i de la creixent consciència per part dels activistes de mitjans del segle XIX, que van assimilar les lliçons que els grups oprimits

aprengueren de la supressió de les revoltes de 1848, que els aixecaments “espontanis” no poden conduir a una transformació sistèmica. Va ser aquesta consciència la que va conduir a la creació dels primers moviments antisistèmics organitzats¹⁹. La tradició marxista-leninista del socialisme estatista és un exemple clàssic d'estratègia orientada a una “revolució des de dalt” i, malgrat els intents dels marxistes d'avui en dia de diferenciar entre l'estratègia de Marx i la de Lenin, de fet, les llavors del totalitarisme leninista, que van culminar en l'estalinisme, es poden trobar en el mateix pensament de Marx. Això és obvi si es tenen en compte dues característiques crucials del sistema teòric de Marx, que van ser criticades per primera vegada (encara que no d'una manera sistemàtica i coherent) per Bakunin.

La primera d'aquestes característiques de l'estratègia marxista era la idea del “comunisme mitjançant el socialisme estatista” que implicava la conquesta del poder de l'Estat per part d'un proletariat victoriós i l'establiment d'un Estat proletari que conduiria finalment a una societat comunista. Tanmateix, això no succeiria abans que el ràpid desenvolupament de les forces productives (que la socialització de les relacions de producció desencadenaria) hagués conduït a l'abolició de l'escassetat i de la divisió del treball i a la desaparició de l'Estat. Tanmateix, com vaig intentar mostrar en una altra ocasió²⁰, l'abolició marxista de l'escassetat és en realitat un mite que depèn d'una definició objectiva de les “necessitats”, que no és ni factible ni desitjable i que pot ser utilitzada per aquells que controlen la maquinària estatal en una societat socialista per mantenir indefinidament el poder de l'Estat i les relacions i estructures de poder en general. A més, és inconcebible que un Estat, que representa la personificació de la separació entre la política i la societat, encara que sigui proletari, presideixi la seva pròpia abolició!

La segona característica era l'intent marxista igualment insostenible²¹ de convertir el projecte socialista en una ciència “objectiva” del canvi social. Això podia conduir fàcilment, tal i com ho va fer en el cas de Lenin, a la necessitat que la consciència socialista arribés “des de fora”. Això es deu al fet que la consciència científica sorgeix independentment del moviment social que condueix al socialisme i que per tant ha de ser introduïda en el moviment des de fora. Tot i això, per Marx, el problema (suposadament) no existeix, ja que la ciència es considera com la unitat de la teoria i la pràctica que no només interpreta la realitat sinó que també esdevé part de la força que la canvia, una part de la pràctica, això és, la determinació conscient de la configuració de la història. En aquest sentit, la ciència s'identifica amb el moviment en si mateix, que fa seva aquesta doctrina. No obstant, tal i com han mostrat²² diversos autors marxistes, el marxisme es transforma llavors en teologia. En altres paraules, per tal que el marxisme mantingui el seu caràcter “científic” hauria de veure la pràctica, no com a **creadora** de veritat, sinó merament com la que **determina** la seva aparició, i tanmateix en aquest cas cal suposar que la consciència científica sorgeix independentment del moviment social que condueix al socialisme i que cal introduir-la en aquest moviment des de fora. Però aleshores, tal i com assenyala Kolakowski²³, “no hi ha cap motiu per no treure d'aquest estat de coses les mateixes conclusions que va treure'n Lenin”.

L'estratègia leninista es basava en la suposició implícita (malgrat el requisit no sempre clar de Gramsci²⁴ que la cultura proletària hauria d'haver esdevingut “hegemònica” abans que s'assolís efectivament el poder polític) que el canvi en el paradigma social —fins i tot entre una minoria de la població, és a dir, l'avantguarda del proletariat (organitzada en el partit comunista i equipada amb la “ciència” del socialisme, és a dir, el marxisme)— podria funcionar com a catalitzador per produir una revolució socialista. Així, per Lenin²⁵, els treballadors no són capaços, per si mateixos, de desenvolupar una teoria científica del socialisme, tasca que històricament s'ha deixat als intel·lectuals. Tanmateix, tal i com va assenyalar Marcuse, aquesta problemàtica acaba conduint fàcilment a què els qui custodien l'ortodòxia científica, el partit o el lideratge del partit, apareguin

com a «dipositaris històrics dels “veritables” interessos del proletariat i sobre el proletariat»²⁶. No és estrany que, tal i com el mateix autor remarca encertadament, «sembla que un vincle directe condueixi de la “consciència des de fora” de Lenin, i la seva noció del partit centralista autoritari, cap a l'estalinisme»²⁷.

La història ha confirmat que aquesta estratègia només pot conduir a noves estructures jeràrquiques, ja que l'avantguarda de la classe treballadora esdevé finalment la nova elit dirigent²⁸. Aquesta va ser la lliçó principal del col·lapse del “socialisme real” que ha mostrat clarament que si la revolució és organitzada per una minoria i després el seu programa és portat a terme per la mateixa, aquesta acabarà ineludiblement donant lloc a noves estructures jeràrquiques i no a una societat on s'hagi abolit la concentració de poder. De fet, la combinació entre la conversió marxista del projecte socialista en una ciència “objectiva” i l'estratègia leninista d'organitzar l'avantguarda d'acord amb un “centralisme democràtic” (un principi que assegurava el poder d'una petita elit del partit sobre tot el moviment) va resultar letal, ja que va contribuir decididament a l'establiment de noves estructures jeràrquiques, inicialment en el moviment socialista i més tard a tota la societat. Per descomptat, és un fet històric ben conegut que tant en els moviments marxistes prerevolucionaris com en els governs postrevolucionaris, la justificació de la concentració de poder en mans de l'elit del partit es basava en el “fet” que només ella “sabia” com interpretar la història i emprendre l'acció apropiada per tal d'accelerar el procés històric cap al socialisme. No és sorprenent que la base de les noves estructures jeràrquiques fos la divisió social creada entre l'avantguarda, l'única que estava en una posició objectiva per conduir el moviment (a causa del seu coneixement de la veritat “científica” que encarnava el marxisme) i les “masses”.

L'estratègia de guerrilla

L'únic cas de conquesta del poder mitjançant una estratègia de guerrilla que va tenir èxit i que encara segueix viu avui en dia és el cas cubà que, segons un dels seus protagonistes, Che Guevara, “va mostrar clarament la capacitat del poble per alliberar-se d'un govern opressor mitjançant la guerra de guerrilles”²⁹. Pel Che, l'estratègia de guerrilla cubana va ser important per demostrar que:

- Les forces populars poden guanyar una guerra contra l'exèrcit.
- No és necessari esperar que existeixin totes les condicions per a fer la revolució; la insurrecció pot crear-les.
- A l'Amèrica subdesenvolupada, el camp és la zona bàsica per la lluita armada.

Tot rebutjant explícitament l'estratègia marxista tradicional que seguien molts “pseudo-revolucionaris” llatinoamericans, tal i com els anomenava el Che, aquesta nova estratègia no depenia d'esperar fins que d'alguna manera mecànica es donessin totes les condicions objectives i subjectives necessàries per a la revolució, sense treballar per accelerar-les. Tot i això, el Che era suficientment realista com per reconèixer que tampoc s'havia d'arribar a la conclusió que totes les condicions per a la revolució es crearan mitjançant l'impuls que els donarà l'activitat guerrillera³⁰:

“Sempre s’ha de tenir present que hi ha un mínim necessari sense el qual l’establiment i la consolidació del primer centre no és viable. Les persones han de veure clarament la futilitat de mantenir la lluita per objectius socials dins del marc del debat civil. Quan les forces de l’opressió s’arriben a mantenir a si mateixes en el poder contra el dret establert, la pau ja es considera trencada. En aquestes condicions el descontentament

popular s'expressa de formes més actives. Una actitud de resistència cristal·litza finalment en l'esclat de la lluita, provocada inicialment per la conducta de les autoritats. On un govern ha arribat al poder a través d'alguna forma de vot popular, ja sigui fraudulent o no, i manté almenys una aparença de legalitat constitucional, l'esclat de la guerrilla no es pot promoure, ja que les possibilitats de lluita pacífica encara no s'han esgotat."

Per tant, és evident que, pel Che, l'estratègia de guerrilla no s'ha de fer servir en els casos on existeix algun tipus de "democràcia" representativa. Aquesta és una advertència important perquè exclou la utilització d'aquesta estratègia pràcticament a tot arreu avui en dia, ja que, després del col·lapse del "socialisme real", l'elit transnacional³¹ ja no recorre a la utilització de règims obertament dictatorials per a la reproducció del sistema d'economia de mercat sinó que en canvi es recolza en el seu complement polític tradicional al Nord: la "democràcia" representativa. La combinació d'aquest sistema polític amb els totpoderosos mitjans de difusió massiva (particularment la televisió, que avui en dia s'ha estès per tots els racons del planeta), és el mètode més eficaç de control de la població que les elits dominants han creat mai. L'objectiu de la "democràcia" representativa és crear la falsa impressió de control popular, mentre que de fet s'assegura la concentració de poder polític en les mans de les elits locals lleials a la elit transnacional. D'altra banda, l'objectiu dels mitjans de masses és propagar a una escala massiva els valors del paradigma social dominant que legitimen l'economia de mercat i la "democràcia" representativa.

El canvi de tàctica per part de l'elit transnacional és l'explicació òbvia de l'actual declivi dels moviments de guerrilla actualment, fins i tot al bressol mateix de l'estratègia de guerrilla, és a dir, a l'Amèrica llatina. A més, tal i com ha demostrat el cas de Nicaragua (i el cas d'Afganistan avui en dia), l'elit transnacional és capaç, mitjançant la utilització d'algun tipus d'exèrcit contrarevolucionari finançat i armat per ella (juntament amb el seu poder aeri letal, si fos necessari), de provocar la caiguda de qualsevol règim que no li sigui grat, particularment si la guerrilla no compta amb el suport actiu de la majoria de la població —una conseqüència inevitable del fet que l'estratègia de guerrilla és incompatible amb un procés de creació d'una nova consciència democràtica, donada l'estructura jeràrquica de l'organització militar necessària per portar a terme la guerra de guerrilla. El resultat inevitable és una forma organitzativa que conduirà a noves estructures de poder i relacions de desigualtat un cop arribi al poder. Això s'aplica, per exemple, als pocs moviments guerrillers antisistèmics que queden avui en dia, com ara les FARC de Colòmbia.

Tot i això, existeix el cas dels zapatistes que, tal i com argumenta Iain Watson³², bàsicament "representa una política de resistència a la globalització que cultiva un projecte de democràcia radical". Tanmateix, tal i com he remarcat anteriorment, la concepció de la democràcia radical és ahistòrica i utòpica en el sentit negatiu de la paraula perquè, lluny de tenir l'objectiu de crear noves institucions per tal de reemplaçar l'actual marc institucional en bancarrota, proposa simplement "aprofundir" la "democràcia" representativa —o, tal i com expressa Marcos suggerint una concepció similar, crear una democràcia representativa "més equilibrada" que "s'enriquiria" a si mateixa amb la democràcia directa³³, i una globalització "diferent", mitjançant la introducció de controls socials en l'economia de mercat". Tanmateix, el mateix fet que el moviment antiglobalització (en la mesura que està dominat per tendències reformistes), així com el mateix moviment zapatista, actualment mostrin signes clars de ser marginats, o pitjor encara, de ser integrats dins del marc institucional existent, il·lustra clarament com n'és d'efectiva una política de resistència a la globalització basada en les concepcions de la democràcia radical pel que fa a

alterar dràsticament el curs de la globalització neoliberal, i no diguem ja per a funcionar com a estratègia de transició cap a una societat alternativa. No és sorprenent que Alexandros Gezerlis³⁴, lluny de caracteritzar els zapatistes com a un moviment antisistèmic, els anomeni encertadament “el primer exèrcit de guerrilla postmodern”, ja que la seva política encaixa perfectament, d'una banda, amb el caràcter antiuniversal de la política postmoderna, com a política de promoció dels interessos particulars de grups específics (minories ètniques, en aquest cas) i, de l'altra, amb una oposició general al neoliberalisme, com un tipus de “mala política” i no com el producte inevitable de les dinàmiques de l'economia de mercat.

L'estratègia socialista llibertària: “revolució des de baix”

L'escissió socialista del segle XIX, que va arribar al seu clímax amb la controvèrsia entre Marx i Bakunin durant la Primera Internacional, va donar lloc al sorgiment de l'estratègia socialista estatista de la qual hem parlat abans i de l'estratègia socialista llibertària. Avui en dia, quasi un segle i mig després d'aquest debat, el projecte socialista està en ruïnes després del col·lapse d'ambdues versions del socialisme estatista, és a dir, la socialdemocràcia reformista a Occident i el socialisme estatista revolucionari a Orient. D'altra banda, malgrat que el socialisme llibertari resta encara sense haver-se provat (després que l'intent més seriós d'implementar els seus principis durant la Guerra Civil Espanyola fos esclafat per les hordes feixistes, que actuaven sota l'ull tolerant de les “democràcies” occidentals), el col·lapse de la versió estatista del socialisme no ha conduït a un ressorgiment de la seva versió llibertària. En lloc d'això, el marc institucional definit per la modernitat (és a dir, l'economia de mercat i la “democràcia” liberal) ha esdevingut universal i, en conseqüència, la crisi multidimensional crònica (política, econòmica, ecològica, social i cultural) que va originar-se amb l'aparició d'aquest marc institucional també s'ha universalitzat i exacerbat.

L'estratègia socialista llibertària implica una “revolució des de baix”. Com a tal, té com a objectiu un canvi sistèmic mitjançant l'abolició del poder de l'Estat i la creació de federacions de comunes, o d'associacions de treballadors. Les diferents tendències en el si del moviment anarquista (les que s'orienten vers la comunitat front a les que ho fan vers els treballadors) aspiren a la revolució per abolir el poder de l'Estat i transformar la societat “des de baix”, en lloc de per conquerir el poder de l'Estat i transformar la societat “des de dalt”, com fa l'estratègia socialista estatista. Un exemple obvi d'estratègia orientada vers la comunitat és la que suggereix la tendència del Municipalisme Llibertari que discutirem més endavant, mentre que el moviment anarcosindicalista és un cas clar d'una estratègia orientada vers els treballadors.

Aquesta última estratègia apostava per l'acció directa de la classe treballadora per abolir l'ordre capitalista, incloent-hi l'Estat, i establir, en el seu lloc, un ordre social basat en els treballadors organitzats en unitats de producció. La confiança en l'acció directa industrial derivava del rebuig a les reformes empreses per l'Estat, que era considerat un apèndix del sistema capitalista, així com de consideracions més pràctiques com ara que, fora de la fàbrica, les diferències polítiques entre els treballadors entrarien en joc, probablement dificultant l'acció de masses, mentre que dins, el seu estatus laboral similar els procurava un sentit de solidaritat. Els anarcosindicalistes estaven a favor d'una forma de sindicalisme militant dedicat a la destrucció del capitalisme i l'Estat que tindria l'objectiu de prendre el control de les fàbriques i dels serveis públics, que passarien a ser gestionats pels treballadors. Per mantenir la militància s'hauria de provocar una atmosfera de conflicte incessant i la culminació d'aquesta estratègia hauria de ser la vaga general.

Tanmateix, encara que diverses vagues generals, amb objectius limitats, es van portar a terme a França i a altres llocs amb més o menys èxit a principis del segle passat, la vaga general decisiva que tenia l'objectiu d'enderrocar tot l'ordre social d'un sol cop no es va intentar mai. Així doncs, el moviment anarcosindicalista, després de proliferar a França, principalment entre 1900 i 1914, i en gran mesura a Espanya, Itàlia, Anglaterra, als països llatinoamericans i a altres llocs, a principis de la Segona Guerra Mundial havia desaparegut. El principal intent d'una revolució des de baix a Espanya va portar a una guerra civil, on els mitjans, l'organització i l'eficiència superiors dels enemics feixistes (així com també dels socialistes estatistes que soscavaven de totes les maneres possibles als socialistes llibertaris) va conduir a la supressió dels socialistes llibertaris. De manera similar, l'únic intent important d'una revolució des de baix en el període de postguerra, el maig del 68, va acabar amb un intent fracassat per a un canvi sistèmic amb els socialistes estatistes (revolucionaris o reformistes) predominant finalment sobre els llibertaris. De la mateixa manera, es podia preveure fàcilment que la situació d'insurrecció que s'ha desenvolupat recentment a Argentina* no pot donar lloc a un canvi sistèmic cap a una democràcia política i econòmica global. En absència d'un moviment democràtic antisistèmic de masses, la situació actual podria conduir finalment a un nou bany de sang orquestrat per un règim militar temporal, o simplement a una continuació del mateix règim "democràtic" amb un canvi de personal en l'elit política i l'aplicació de versions més moderades de les actuals polítiques encaminades a una major integració d'Argentina a la globalització neoliberal.

L'estratègia del Municipalisme Llibertari

L'estratègia del Municipalisme Llibertari (ML) expressa la política de l'ecologia social que ha estat teoritzada per Murray Bookchin³⁵ i recentment codificada per Janet Biehl³⁶. No examinaré aquí en detall les diferències filosòfiques i conceptuals entre els projectes de l'ecologia social/ML i la DI, cosa que he realitzat en una alta ocasió³⁷, però crec que una breu descripció d'aquestes diferències és necessària a causa de la seva importància pel que fa als objectius i a les estratègies dels dos projectes.

Com he intentat mostrar a *Cap a una Democràcia Inclusiva* (CDI), el projecte d'una societat democràtica no es pot basar en un procés evolutiu de canvi social, ja sigui un de teleològic (com el materialisme dialèctic de Marx) o no-teleològic (com el naturalisme dialèctic de Bookchin). Per tant, mentre que en el projecte de la DI no hi ha un procés dialèctic que condueix a una democràcia inclusiva, que conseqüentment només pot ser el resultat de la *praxis* basada en un projecte polític, en la problemàtica del ML una societat democràtica i ecològica és el resultat de l'activitat humana que té lloc en un procés de progrés que es defineix com "l'activitat autodirigida de la història i la civilització vers una creixent racionalitat i llibertat"³⁸. Tanmateix, aquest és un supòsit que, tal i com he intentat mostrar en una altra ocasió³⁹, és tan insostenible com indesitjable. No obstant, és en aquest procés de progrés que el desenvolupament de les forces productives, segons Bookchin, ens porta a una societat de la "post-escassetat", malgrat que l'enorme desigualtat entre classes, regions i països que imposa l'organització capitalista de la societat no permet, actualment, que la potencialitat de la societat de la post-escassetat es realitzi plenament.

Si s'adopta, com fa l'ecologia social, aquesta ficció comunista d'una societat de la post-escassetat no hi ha necessitat d'un mecanisme democràtic d'assignació de recursos econòmics escassos, és a dir, no hi ha necessitat d'una democràcia econòmica. Només cal un conjunt de principis morals que guiïn el repartiment, una economia moral⁴⁰. Aquesta és la raó per la qual Bookchin mai no es

va molestar a proposar un mecanisme d'assignació de recursos alternatiu al mecanisme de mercat i de planificació⁴¹, i insisteix que en una societat comunista de la post-escassetat “la mateixa idea d'economia s'ha substituït per relacions ètiques (en comptes de productives), grups de treball, contractes de Proudhon, justícia de Rawls i altres qüestions no serien ni tant sols pertinents”⁴². Per tant, la concepció d'una societat democràtica per part de l'ecologia social pressuposa l'existència d'unes condicions materials prèvies per a la llibertat, ja que l'entrada al regne de la llibertat depèn de factors “objectius”, com l'arribada d'un estadi mític d'abundància material.

D'altra banda, en la problemàtica de la DI, el lligam entre post-escassetat i llibertat es trenca. L'abolició de l'escassetat i, conseqüentment, de la divisió del treball, no és una condició ni necessària ni suficient per a la democràcia, i l'ascens de l'ésser humà des del regne de la necessitat al regne de la llibertat (una hipòtesi que va des d'Aristòtil, a través de Locke i Marx, fins a Arendt i Bookchin) es desvincula del procés econòmic. De tota manera, històricament hi ha hagut diverses ocasions en les quals varis graus de llibertat han sobreviscut en condicions que es podrien qualificar com a pertanyents al “regne de la necessitat”. A més, quan deixem de tractar els dos regnes com a mútuament excloents, no hi ha cap justificació per intentar dominar la natura —un element important de la ideologia marxista del creixement— amb la finalitat d'entrar al regne de la llibertat.

A conseqüència d'aquestes diferències filosòfiques fonamentals entre l'ecologia social i la problemàtica de la DI, sorgeixen algunes diferències crucials pel que fa a la concepció de la democràcia que utilitzen els dos projectes i, per consegüent, a les estratègies que proposen. Així, l'ecologia social/ML centra la seva concepció de democràcia en l'àmbit polític, excloent altres àmbits. Aquest és un resultat inevitable del fet que Bookchin utilitza una concepció restringida de l'esfera pública que (en contrast amb l'esfera privada o social, que comprèn la producció i la vida econòmica) inclou només l'àmbit polític (l'àmbit de la política real) i l'Estat (l'àmbit de l'art de governar). Per tant, en primer lloc, en el projecte del ML no hi ha una concepció de la democràcia econòmica —cosa que va fer que els socialistes estatistes insinuessin que l'ML podria recolzar-se implícitament en l'assignació de recursos mitjançant el mercat⁴³. A més, en el ML tampoc hi ha cap concepció de “democràcia en l'àmbit social” (al lloc de treball, a les institucions educatives, a la llar, etc.) —cosa que l'ha fet vulnerable a les acusacions per part de feministes, socialistes estatistes i altres d'ignorar efectivament les “diferències identitàries” i les diferències entre els ciutadans com a treballadors i els ciutadans com a ciutadans.

Michel Albert, per exemple, aprofundeix agressivament en les crítiques anteriors i acusa el Municipalisme Llibertari de posar l'economia a càrrec de la política. Tanmateix, encara que aquesta crítica té algun fonament, a causa de la concepció restringida de l'esfera pública i de la democràcia que adopta l'ecologia social, els socialistes estatistes com Albert difícilment tenen dret a plantejar aquestes crítiques. Això es deu al fet que el seu propi projecte d'Economia Participativa (Parecon) es caracteritza, en primer lloc, per una evident manca de comprensió del significat d'autonomia individual i social i, per tant, de la incompatibilitat de la representació (que aquest adopta) amb la democràcia⁴⁴. En segon lloc, tal i com vaig remarcar a CDI, el model d'Albert i Hahnel de la Parecon⁴⁵ no només implica una estructura molt burocràtica que va ser encertadament caracteritzada com a “burocràcia participativa” i que, juntament amb la multiplicitat de controls que es proposen limitar el dret de les persones a consumir, “establiria les bases per a la perpetuació o la reaparició de l'Estat”⁴⁶, sinó que també implica una greu restricció de l'autonomia de l'individu en general i de la llibertat d'elecció en particular, com a conseqüència de la seva dependència exclusiva en la planificació per a l'assignació de recursos, que podria acabar fàcilment en un nou tipus d'autoritarisme⁴⁷.

D'altra banda, el projecte de la DI amplia l'esfera pública tradicional per incloure-hi qualsevol àmbit de l'activitat humana on és possible un procés democràtic de presa de decisions, és a dir, l'àmbit polític, l'econòmic, l'ecològic i el "social" (no en el sentit privat). Així, l'àmbit polític es defineix com l'àmbit de la presa de decisions polítiques, l'espai on s'exerceix el poder polític, que pot adoptar la forma de democràcia política (directa), com la defineix la DI, o bé de "democràcia" representativa (liberal/parlamentària), com en l'actualitat. De la mateixa manera, l'àmbit econòmic es defineix com l'àmbit de la presa de decisions econòmiques, l'espai on s'exerceix el poder econòmic, en relació a les decisions econòmiques generals que qualsevol societat de l'escassetat ha de prendre, i pot adoptar la forma d'una democràcia econòmica, com en el projecte de la DI, d'una economia de mercat (com en l'actualitat) o d'una economia planificada (com en el cas del "socialisme real"). Finalment, l'àmbit social es defineix com l'àmbit de la presa de decisions "socials" (en un sentit ampli), l'espai on s'exerceix el poder "social" (llocs de treball, centres educatius, mitjans de comunicació, institucions culturals, etc.), que pot adoptar la forma d'un procés democràtic, com en el cas de la DI, o d'unes estructures jeràrquiques, com en l'actualitat. A aquests àmbits encara hi hem d'afegir un "àmbit ecològic", que es defineix com l'àmbit de les relacions entre el món natural i social, que pot adoptar la forma d'una reintegració de la societat amb la natura, com proposa el projecte de la DI, o de l'intent de dominar-la, com en l'actualitat. La resta d'àmbits d'activitat i de la presa de decisions individuals pertanyen a l'esfera privada.

La conseqüència de l'esmentada ampliació de l'esfera pública és que la perspectiva de la DI utilitza una concepció multidimensional de la democràcia que expressa una síntesi de les tradicions democràtica i socialista amb les demandes dels nous moviments socials radicals. Així doncs, la democràcia política, econòmica i en l'àmbit social, tenen com a objectiu la distribució igualitària del poder polític, econòmic i social respectivament mentre que la democràcia ecològica té com a objectiu la reintegració de la societat amb la natura⁴⁸.

Per tant, tot i que els projectes de la DI i del ML tenen alguns elements en comú, les crucials diferències filosòfiques i conceptuals que he esmentat al principi impliquen diferents estratègies de transició cap a una societat alternativa. Així doncs, l'estratègia del ML, segons la descriu Bookchin, té l'objectiu de "transformar i democratitzar els governs de les ciutats, arrelar-los en assemblees populars, unir-los en xarxes confederals, apropiant-se de l'economia regional per vies municipals i confederals"⁴⁹. En altres paraules, l'objectiu és desenvolupar "una esfera pública —i en el sentit atenès del terme, una política— que creixi en tensió i en última instància en un conflicte decisiu amb l'Estat"⁵⁰. Així doncs, en l'estratègia de transició del ML no hi ha lloc per a la construcció d'institucions de democràcia econòmica i de democràcia en l'àmbit social, com a mitjà de crear una ruptura amb el paradigma social dominant i generar la consciència democràtica "majoritària" que conduirà a una democràcia inclusiva confederal. En comptes d'això, l'estratègia del ML està totalment basada en l'objectiu exclusiu de "recuperar l'àmbit polític"⁵¹. Aquesta és la conseqüència inevitable del fet que el projecte del ML té l'objectiu de construir una democràcia política més que una democràcia inclusiva, mentre que en el projecte de la DI la democràcia política és només un component de la democràcia inclusiva. Bookchin i Bielh són explícits quan afirmen⁵²:

"Els cafès i les botigues d'aliments de tipus comunitari-cooperatiu, les comunes, els col·lectius de producció i altres (...) no són en si mateixes institucions municipalistes llibertàries, ja que formen part de l'àmbit social més que de l'àmbit polític. Com que aquests projectes es troben immersos en el sistema capitalista, tampoc no es pot confiar en

la persistència de la seva naturalesa cooperativa.”

Tanmateix, si bé és cert que aquestes institucions econòmiques alternatives poden ser fàcilment marginades o integrades en l'economia de mercat, això no necessàriament succeirà si les activitats dels que estan implicats en l'establiment i el funcionament d'aquestes institucions formen part d'una estratègia de transició sistèmica, amb els seus propis objectius i mitjans, i no representen simplement algun tipus “d'anarquisme d'estil de vida”.

Finalment, l'estratègia del ML no implica la creació d'una organització política alternativa, com la descrita aquí, sinó que es basa en la creació de grups amb l'únic objectiu de “recuperar l'àmbit polític” funcionant com a catalitzadors per a la creació d'assemblees ciutadanes⁵³ —un objectiu totalment insuficient, no només per a la creació d'una democràcia inclusiva sinó fins i tot per a la creació d'una consciència democràtica “inclusiva”.

En conclusió, l'estratègia del ML podria, en el millor dels casos, crear la consciència per a la democràcia política, no per a la democràcia econòmica i ecològica, ni per a la democràcia en l'àmbit social. La creació d'aquest tipus de consciència “inclusiva” requereix que els ciutadans experimentin per ells mateixos una democràcia inclusiva a la pràctica i això només es pot aconseguir si participen activament en l'establiment i l'organització d'institucions polítiques, econòmiques i socials alternatives, en comptes de simplement institucions polítiques, com suggereix el ML.

3. ESTRATÈGIES “INTERMÈDIES”

Estratègies d'“anarquisme d'estil de vida”

Com he mencionat anteriorment, podem caracteritzar com a estratègies d'“anarquisme d'estil de vida” totes aquelles activitats, espontànies o no, en l'àmbit econòmic o en l'àmbit social en general, que no són part integral d'un projecte polític pel canvi sistèmic. Aquestes activitats poden incloure la construcció de comunes o *ecoviles*, així com projectes d'agricultura recolzada per la comunitat, mercats d'agricultors, fideïcomisos de terres, LETS, desenvolupament econòmic local i tecnologies alternatives. Classificaré doncs com a activistes “d'estil de vida” tots aquells que estan involucrats en aquest tipus d'activitats per si mateixes (encara que utilitzin eslògans antisistèmics per justificar-les) més que amb l'objectiu explícit de construir un nou moviment polític antisistèmic amb una clara concepció d'una societat futura i una estratègia per a assolir-la. Encara que Bookchin, que va encunyar el terme “anarquisme d'estil de vida”, no va descriure específicament quines activitats podien incloure's en aquesta categoria, crec que les activitats anteriorment mencionades presenten sovint moltes de les característiques atribuïdes per Bookchin a aquest terme: el rebuig de l'organització, del compromís programàtic i de l'anàlisi social seriós, així com la negació de la necessitat de construir un moviment polític (a diferència del moviment

anarcosindicalista, que en el seu punt àlgid es va dedicar a crear un moviment organitzat, com hem vist anteriorment), basant-se en canvi en produir el canvi social “mitjançant l'exemple” i el corresponent canvi de valors. Allò que motiva aquestes activitats, tal i com ho descrigué Bookchin, en realitat “expressa el plantejament de Foucault de la 'insurrecció personal' més que no pas la revolució social”⁵⁴.

Aquestes activitats estan molt esteses a països com Gran Bretanya des de la dècada de 1970, quan les idees de Colin Ward (i altres del seu entorn) respecte al que anomenaven “anarquia en acció” —en camps tan diversos com la planificació urbanística, l'habitatge, l'educació i els horts urbans— van esdevenir influents. Avui en dia diverses corrents anarquistes expressen tendències similars, exalçant les virtuts de les cooperatives, que consideren com “l'anarquisme en la seva manifestació més pràctica”, ja que “permeten dur a terme la pràctica de l'anarquisme en el marc d'una economia capitalista més àmplia”⁵⁵, o bé adopten un anarquisme “pragmàtic”, que rebutja les demandes antisistèmiques tradicionals dels anarquistes d'abolir l'economia de mercat i el diner!⁵⁶ Tanmateix, és completament ahistòric suggerir, tal i com fan alguns anarquistes “pragmàtics” (d'estil de vida)⁵⁷, que, de la mateixa manera que el capitalisme va evolucionar a partir del feudalisme, una nova societat alliberadora podria sorgir en el futur a partir d'institucions alternatives que s'estan establint en l'actualitat per mitjà d'activitats relacionades amb “l'anarquia en acció”. L'error fonamental d'aquesta anàlisi és que la societat capitalista va ser certament un desenvolupament evolutiu, però no tant pel que fa a les seves institucions econòmiques i polítiques, en l'establiment de les quals (tal i com he intentat mostrar en una altra ocasió⁵⁸) l'Estat va tenir un paper crucial. De fet, la societat capitalista va ser un desenvolupament evolutiu principalment pel que fa al seu caràcter heterònom, és a dir, pel fet que una nova elit capitalista simplement va reemplaçar l'antiga elit feudal. Tanmateix, una societat alliberadora és una societat autònoma, un “tipus” de societat completament diferent, que implica l'abolició de la concentració institucional del poder en mans de diverses elits. Aquest és un canvi revolucionari que mai podrà ser assolit mitjançant algun tipus d'evolució, fins i tot si aquesta pogués ser accelerada mitjançant les activitats dels “anarquistes en acció”, anarquistes d'estil de vida, etc., que estan involucrats en l'establiment d'institucions alternatives aquí i allà, fora d'un moviment polític programàtic, amb els seus propis objectius, mitjans i estratègia.

Com remarcava Bookchin, les diferències essencials entre les estratègies d'estil de vida i de l'ML giren entorn al paper de l'individu respecte al canvi social. En les estratègies relatives a l'estil de vida, es considera que el canvi social comença per l'estil de vida de la persona i continua esquivant l'Estat i l'economia de mercat, més que per la impugnació d'aquests i l'intent de substituir-los per noves institucions socials. D'altra banda, l'estratègia de l'ML recalca el paper de l'individu social, això és, de l'individu que participa en lluites polítiques en l'àmbit local i en lluites socials en general, amb l'objectiu de portar a terme el canvi social, no “donant exemple”, sinó creant una confederació de municipis que estarà en tensió amb l'Estat-nació, fins que aquest sigui substituït per aquella⁵⁹. El projecte de la DI, encara que, per descomptat, també posa èmfasi en el paper de l'individu social en el canvi social, utilitza un concepte de llibertat en termes d'autonomia individual i social que té l'objectiu de superar la dicotomia entre individualisme i col·lectivisme⁶⁰ i, en aquest sentit, es diferencia del projecte de l'ML, que adopta el col·lectivisme.

La importància que les estratègies d'estil de vida i les estratègies similars d’“anarquia en acció” atorguen a l'individu (en lloc de l'individu social) les ha conduït inevitablement a la marginació social, com ha demostrat l'impacte social gairebé insignificant dels moviments inspirats per aquestes estratègies en els darrers 25 anys. A més, aquesta tendència, inevitablement, no ha escapat de la trampa “d'estar tan inclinada cap a la idea de les reformes dels valors i de l'estil de

vida individuals, com a camí polític principal per al canvi social radical, que acaba semblant veritablement contrària a la noció d'allò col·lectiu"⁶¹ —trampa de la qual el moviment *new age* és una mostra clara.

A més, les activitats de les persones involucrades en aquest tipus d'"anarquia en acció" o anarquisme d'estil de vida de cap manera constitueixen un moviment, i molt menys un moviment polític. En primer lloc, no existeix una organització comuna, cosa que implica que per ser precisos hauríem de considerar els grups involucrats en aquest tipus d'activitats com a trobades espontànies de persones amb idees i valors similars, més que "moviments organitzats" dignes d'aquest nom. En segon lloc, els activistes involucrats no comparteixen una visió comuna del món. A més, com que els activistes que s'impliquen en aquestes activitats tan diverses mai han formulat un programa comú amb uns objectius, una estratègia i una ideologia compartida no podem parlar d'un marc comú de valors que caracteritzi als participants d'aquests "moviments". Finalment, les activitats de molts dels participants involucrats no estan relacionades amb la política antisistèmica (en el sentit de promoure una societat alternativa) si és que podem dir que estan relacionades amb la política d'alguna manera! De fet, molt sovint aquest tipus d'activitats són tan inofensives políticament que les elits polítiques les utilitzen per a les seves pròpies finalitats.

Com he assenyalat en una altra ocasió⁶², aquest tipus d'activitat és completament ineficaç per produir un canvi sistèmic. Si bé és útil per crear una cultura alternativa entre petits sectors de la població i, al mateix temps, pujar la moral als activistes que desitgen veure un canvi immediat en les seves vides, aquesta estratègia no té cap possibilitat d'èxit —en el context de l'enorme concentració de poder que existeix avui— per a crear la majoria democràtica necessària per a un canvi social sistèmic. Els projectes que proposa poden ser molt fàcilment marginats, o absorbits dins l'estructura de poder existent (com ha passat moltes vegades en el passat) mentre que el seu efecte en el procés de socialització és mínim, sinó nul. Això és particularment cert a causa del fet que aquest tipus d'estratègies normalment es concentren en assumptes concrets, que no són part d'un programa polític general per a la transformació social i, per tant, no contribueixen a crear la consciència "antisistèmica" necessària per al canvi sistèmic. Finalment, el canvi social sistèmic mai no pot dur-se a terme fora de l'arena política i social principal. L'eliminació de les estructures i relacions de poder actuals no pot aconseguir-se ni "donant exemple" ni educant, ni persuadint. Per destruir el poder es necessita una base de poder i l'única manera en què aquest objectiu podria ser coherent amb els objectius del projecte democràtic seria, en la meua opinió, mitjançant el desenvolupament d'un programa general per a la transformació radical de la societat que començarà amb la transformació de les estructures polítiques i econòmiques locals.

Aquest últim punt esdevé particularment important si tenim en compte que els valors, que estan summament influïts pel paradigma social dominant, no poden canviar sense que alhora hi hagi un canvi en les estructures a una escala social significativa. Per tant, no és sorprenent que la suposició implícita, o a vegades explícita que fan molts activistes involucrats en les activitats "d'estil de vida"⁶³ és que primer han de canviar els valors i finalment es donarà un "canvi estructural". Això contrasta amb el plantejament marxista, en el qual primer han de canviar les estructures mitjançant la construcció d'un moviment antisistèmic. D'altra banda, el plantejament de la DI implica una síntesi d'aquests dos plantejaments, així com també del plantejament d'acció directa (del qual parlarem seguidament). Així, segons l'estratègia de la DI, el canvi de valors està entrelligat amb i és dependent del canvi en les estructures a una escala social significativa. És en la lluita contra les actuals institucions i en el procés paral·lel de crear-ne d'alternatives que es pot crear un moviment antisistèmic de masses, un moviment que es basarà en una nova consciència i un nou sistema de valors revolucionari. Això es deu al fet que l'objectiu de crear una consciència

democràtica genuïna entre els ciutadans pressuposa una “experiència viscuda” de democràcia —quelcom que només pot dur-se a terme mitjançant la paral·lela introducció de noves institucions de democràcia política i econòmica. Això només pot realitzar-se en el context d'un moviment antisistèmic que compleixi les condicions descrites més amunt —un moviment compromès amb la lluita contra el sistema existent així com amb la construcció paral·lela de noves institucions mitjançant la creació d'allò que anomeno democràcies inclusives locals, que comporten l'establiment de noves institucions polítiques, socials i econòmiques a una escala social important. Un nou moviment d'aquest tipus podria tenir el paper de catalitzador per a la transició (que no ha de ser necessàriament violenta) a una democràcia inclusiva confederal.

Per tant, la qüestió que es planteja aquí és: hem de descartar aquest tipus d'activitats d'estil de vida, tal com fa el Municipalisme Llibertari, només perquè pertanyen a l'àmbit social o a l'econòmic? O bé, alternativament, les hem de veure, tal com fa Ted Trainer⁶⁴, com “la millor manera que tenim ara per començar a construir el moviment de masses”? La resposta del projecte de la DI a ambdues preguntes és negativa. Construir institucions econòmiques i socials alternatives en el si del sistema actual és tan necessari com construir institucions polítiques alternatives en forma d'assemblees ciutadanes. Tanmateix, a no ser que aquest tipus d'activitats es duguin a terme com a part integral d'un projecte polític amb estratègies, mitjans i objectius clarament antisistèmics, no tenen cap potencial per convertir-se en un moviment massiu i mai perdran el seu caràcter d'estil de vida, sent fàcilment marginades o integrades dins el sistema durant el procés —com passa actualment.

Per tant, és evident que necessitem una nova estratègia que constitueixi una síntesi de l'antic plantejament marxista, basat en la creació d'un moviment antisistèmic per lluitar contra el sistema actual, del plantejament anarquista, basat en la “prefiguració”, és a dir, en construir allò nou dins d'allò vell, i finalment del plantejament proposat pels “nous” moviments socials (feminista, ecologista, etc.) que proposa formes democràtiques d'organització i activitats d'acció directa. Això implica la creació d'una organització política democràtica amb objectius i mitjans clarament antisistèmics que lluitarà per a la creació d'un nou moviment antisistèmic de masses que aspiri a una democràcia inclusiva, en altres paraules, un moviment que combinarà la lluita contra l'actual sistema amb la lluita paral·lela per a crear un nou sistema dins del vell.

L'estratègia d'acció directa

Els partidaris de les activitats d'acció directa, que van des de protestes pertorbadores (ocupacions, bloqueig de carreteres, etc.) i manifestacions massives (violentes o no) fins a la vaga general, poden tenir objectius reformistes o antisistèmics. Així, per als partidaris reformistes de l'acció directa com Peter Hain (que en la seva joventut era un fervent defensor de l'acció directa però que actualment, com a membre del govern de Tony Blair, és un partidari entusiasta del bombardeig de Iugoslàvia i d'Afganistan!) l'acció directa és “un mitjà legítim i vital per ampliar les fronteres de la democràcia”⁶⁵, “de la llibertat i de la justícia social”⁶⁶. Pels reformistes com ell, “l'acció directa és essencialment una forma personal d'acció que emana de la consciència individual (...) (per aconseguir) el canvi mitjançant la confrontació més que la negociació” —encara que, des del seu punt de vista, la confrontació s'hauria de limitar estrictament a la violència contra la propietat corporativa i mai hauria de prendre la forma de guerra de guerrilla urbana amb atemptats contra la propietat.⁶⁷

D'altra banda, pels partidaris antisistèmics de l'acció directa, aquesta sempre ha estat una arma important per al canvi social, particularment en forma de vaga general. Tanmateix, mentre que els

anarcosindicalistes pensaven en la vaga general com un mitjà d'inaugurar la revolució social, per marxistes com Rosa Luxemburg la “vaga de masses” s'adoptava per raons diferents. Així, Luxemburg era molt crítica amb la posició anarquista sobre aquesta qüestió i considerava la vaga de masses “no com un mitjà per passar de sobte a la revolució social a través d'un cop d'efecte teatral, sinó principalment com un mitjà per tal que el proletariat creés les condicions de la lluita política quotidiana i especialment del parlamentarisme”⁶⁸.

Avui en dia, l'acció directa és utilitzada tant pels marxistes com pels anarquistes, però també pels reformistes. El “moviment” antiglobalització, en el qual totes aquestes tendències es mesclen, és una clara il·lustració d'això. De fet, com vaig remarcar en una altra ocasió⁶⁹, és la pròpia naturalesa heterogènia dels diversos grups que participen en les activitats antiglobalització la que fa difícil caracteritzar als seus participants com a “moviment”. Així, els corrents reformistes dins d'aquest moviment (ONG's, sindicalistes, ecologistes convencionals, etc.) principalment consideren les activitats antiglobalització com una forma de desobediència civil que té l'objectiu de “resistir” a la globalització, mentre que els corrents radicals la consideren un mitjà per a “educar” les persones sobre la necessitat del canvi sistèmic, que finalment podria acabar realment conduint a ell.

Tanmateix, el greu error que comet l'esquerra reformista que adopta un plantejament “no-sistèmic” de la globalització -plantejament adoptat per marxistes com Amin, Wallerstein, Panitch i altres, així com també per llibertaris com Noam Chomsky— és que suposa que la globalització neoliberal és reversible, fins i tot dins del sistema d'economia de mercat i “democràcia” representativa. La conseqüència lògica d'aquesta posició és l'adopció d'estratègies d'acció directa per “resistir” a la globalització neoliberal, com si aquesta fos reversible mitjançant tàctiques de desobediència civil, similars a les utilitzades per oposar-se a la guerra del Vietnam! No obstant, com he intentat mostrar en una altra ocasió⁷⁰, la globalització neoliberal no és una qüestió de política (com ho era la guerra del Vietnam) ni tan sols una qüestió que les elits puguin escollir, i per tant no és reversible dins del marc institucional existent. Com hem vist anteriorment, una economia de mercat avui en dia només pot ser internacionalitzada, ja que el creixement (i, per tant, la rendibilitat) de les corporacions transnacionals (CTNs), que controlen l'economia de mercat mundial, depèn de mercats oberts i “liberalitzats” arreu del món. Això significa que, fins i tot l'establiment de controls socials efectius sobre l'economia de mercat internacionalitzada per protegir el medi ambient i el treball és impossible avui en dia. Això implica que, com a molt, tot el que els antiglobalitzadors poden esperar aconseguir amb la seva acció és algun tipus de reformes (indolores per a la elit) com la taxa Tobin o mesures similars perseguides per ATTAC, el Fòrum Social Mundial de Portoalegre, etc., és a dir, una “globalització amb rostre humà”.

Així doncs, és evident que el “moviment” antiglobalització, en la seva forma actual, no podrà superar el seu caràcter de “moviment de resistència” organitzat de la “multitud” contra “l'imperi” —tal i com Hardt y Negri⁷¹ descriuen la resistència reformista a la globalització. Per tant, no és difícil predir que si els corrents radicals dins d'aquest “moviment” no prevalen, aquest o bé desapareixerà progressivament en el futur o simplement es transformarà en un altre tipus de “nou” moviment social (com, per exemple, el moviment ecologista) i serà integrat en el “sistema” poc després.

Tanmateix, què podem dir del potencial del moviment antiglobalització o, en general, de qualsevol moviment d'acció directa, com a mitjà educatiu per al canvi sistèmic? La resposta aquí depèn crucialment del “context” d'aquesta acció directa. Si aquest context és, com en el cas del moviment antiglobalització, el d'una plataforma de consens, que expressarà necessàriament el mínim comú denominador de les demandes dels diversos activistes que en formen part, el seu

potencial és nul. Això es deu al fet que aquesta plataforma serà inevitablement reformista i el plantejament del “reformisme com a estratègia” ha fracassat estrepitosament en el passat pel que fa a la creació d'una consciència antisistèmica a qualsevol escala social important⁷². D'altra banda, si el “context” de l'acció directa és un moviment amb clares demandes antisistèmiques, llavors el seu potencial depèn de si aquesta acció és una part integral d'un moviment polític programàtic de masses per al canvi sistèmic. Si aquest és el cas, l'acció directa és una part indispensable (juntament amb algunes activitats que avui formen part de les estratègies “d'estil de vida” i la concurrència a les eleccions locals) de l'estratègia transicional i podria tenir un paper important a l'hora d'assolir el canvi sistèmic, tot creant les condicions de la lluita política quotidiana per a una democràcia inclusiva. Però si aquesta acció no és part d'un projecte polític i d'un moviment d'aquest tipus, el seu potencial com a eina educativa és nul, atès el seu caràcter exclusivament negatiu. Aquest és el cas, per exemple, dels corrents antisistèmics en el si del “moviment” antiglobalització que només poden definir allò a què s'oposen però no poden fer cap proposta coherent d'allò amb què estan a favor de reemplaçar la globalització neoliberal i l'economia de mercat, de manera que tenen com a resultat l'alienació de molts simpatitzants entre el públic general.

L'acció directa per si sola, i la inevitable repressió estatal que sovint l'acompanya, no pot conduir mai a la “revolucionarització” d'un moviment ni a la creació “espontània” de l'anàlisi que la situació actual requereix, completat amb una clara concepció de l'estructura de la societat futura, l'estratègia de transició, etc. —encara que, per descomptat, això no significa que el projecte alliberador hagi de ser “cientificitzat” una vegada més!⁷³ Aquesta és una visió clarament romàntica i històricament falsa sobre com canvien les societats que ens remunta fins al període anterior a que la gent descobrís, fa uns cent cinquanta anys, que els moviments antisistèmics organitzats són necessaris per a reemplaçar un sistema i que la majoria de la població hauria d'haver desenvolupat una clara consciència antisistèmica, vivint realment dins de les institucions de la nova societat, abans que tingui lloc una transició real cap a aquesta. La història ens ha ensenyat que aquesta és l'única manera d'evitar un altre experiment totalitari.

Per tant, és evident que ni l'acció directa ni l'anarquisme d'estil de vida/anarquia en acció podrien, per si mateixos, conduir al canvi sistèmic, ni tan sols crear la consciència de masses per aquest, a no ser que (ho repetiré una altra vegada!) aquest tipus d'activitats formin part d'un moviment polític programàtic pel canvi sistèmic, amb el seu propi anàlisi de la crisi actual, uns objectius clars sobre la societat futura i una estratègia de transició general que condueixi a ella. Un projecte d'aquest tipus podria estar basat, tal i com proposa el projecte de la Democràcia Inclusiva, en una síntesi de les tradicions socialista llibertària i democràtica amb els corrents radicals dins dels “nous” moviments socials (ecologista, feminista, etc.) que aspiri a reintegrar la societat amb l'economia, la política i la natura en la forma d'una democràcia “inclusiva”. Tanmateix, quina forma hauria d'adoptar un nou moviment antisistèmic per a la realització d'un projecte d'aquest tipus?

4. L'ESTRATÈGIA DE TRANSICIÓ DEL PROJECTE DE LA DI

El punt de partida d'aquest plantejament és que el món, a principis del nou mil·lenni, afronta una crisi multidimensional (econòmica, ecològica, social, cultural i política) causada per la concentració de poder en mans de diverses elits, com a resultat de l'establiment, en els darrers dos segles, del sistema d'economia de mercat, de la “democràcia” representativa i de les formes d'estructures jeràrquiques que s'hi relacionen. Si acceptem aquesta premissa, aleshores la sortida òbvia d'aquesta crisi és l'abolició de les estructures i relacions de poder, és a dir, la creació de les

condicions per a la distribució igualitària del poder entre els ciutadans. Una manera en què es podria portar a terme aquest tipus de societat és l'estratègia que proposa el projecte de la Democràcia Inclusiva⁷⁴, que implica la creació d'estructures polítiques, econòmiques i socials que assegurin la democràcia directa, la democràcia econòmica, la democràcia ecològica i la democràcia en l'àmbit social. També implica la creació d'un nou paradigma social que, per tal d'assolir la reproducció de la democràcia inclusiva, ha d'esdevenir dominant.

A més, el projecte de la Democràcia Inclusiva no només ofereix una sortida realista i coherent de l'actual crisi multidimensional, sinó també una forma de construir una nova globalització basada en estructures realment democràtiques. La creació d'un nou ordre mundial basat en una democràcia inclusiva implica la construcció de confederacions de democràcies inclusives locals, regionals i nacionals. Això conduirà a una globalització que no es basarà en la distribució desigual del poder i en la dominació de l'ésser humà sobre l'ésser humà i la natura, com succeeix en l'actual globalització, sinó en la distribució igualitària de totes les formes de poder entre éssers humans autònoms i l'eliminació de totes les formes de dominació. També es basarà en un sistema econòmic sostenible que satisfarà les necessitats bàsiques de la població del planeta mitjançant un mecanisme d'assignació de recursos entre les confederacions en el marc d'un pla confederal d'assignació de recursos a nivell planetari. Finalment, la satisfacció de les necessitats no-bàsiques es determinaria en l'àmbit local, d'una manera que assegurí la llibertat d'elecció, mentre que els intercanvis d'excedents entre confederacions s'organitzarien a través de convenis multilaterals.

Una estratègia a llarg termini per a una democràcia inclusiva confederal

El projecte de la Democràcia Inclusiva no només ofereix una visió realista d'una societat alternativa, que realment és necessària avui en dia després del col·lapse del socialisme estatista, sinó també una estratègia a llarg termini i un programa a curt termini que ens conduirà a aquesta societat.⁷⁵

Així, l'estratègia de la DI implica la construcció d'un moviment polític programàtic de masses, com l'antic moviment socialista, amb un objectiu obertament universalista de canviar la societat a través d'autèntiques vies democràtiques, començant aquí i ara. Per tant, un moviment d'aquest tipus hauria d'apuntar explícitament a un canvi sistèmic, així com també a un canvi paral·lel en els nostres sistemes de valors. Aquesta estratègia comportaria una implicació gradual de cada cop més persones en un nou tipus de política i una transferència paral·lela de recursos econòmics (treball, capital, terra) fora de l'economia de mercat. L'objectiu d'una estratègia d'aquest tipus hauria de ser produir canvis en el marc institucional, així com en els sistemes de valors, que, després d'un període de tensió entre les noves institucions i l'Estat, en algun moment substituïrien l'economia de mercat, la "democràcia" representativa i el paradigma social que les "justifica" per una democràcia inclusiva i un nou paradigma democràtic, respectivament.

La raó de ser d'aquesta estratègia és que, com que el canvi sistèmic requereix una ruptura amb el passat, que s'estén tant al pla institucional com al cultural, una ruptura d'aquest tipus només és possible mitjançant el desenvolupament d'una nova organització política i un nou programa polític complet pel canvi sistèmic que crearà una clara consciència antisistèmica a gran escala. Això contrasta amb l'estratègia socialista estatista, que acaba creant una clara consciència antisistèmica només en una avantguarda, o amb les activitats d'estil de vida que, si és que creen alguna consciència antisistèmica, aquesta es limita als pocs membres de diversos "grupuscles" llibertaris. Tanmateix, la creació d'una nova cultura, que ha de ser hegemònica abans que la transició a una democràcia inclusiva pugui efectuar-se, només és possible mitjançant la construcció paral·lela de

noves institucions polítiques i econòmiques a una escala social important. En altres paraules, només es pot desenvolupar un moviment polític de masses amb una consciència democràtica mitjançant l'acció per construir tals institucions. Aquesta estratègia crea les condicions per a la transició, tant les "subjectives", en termes de contribuir al desenvolupament d'una consciència democràtica, com les "objectives", en termes de la creació de noves institucions que assentaran les bases d'una democràcia inclusiva. Al mateix temps, l'establiment d'aquestes noves institucions ajudarà de manera decisiva, aquí i ara, a les víctimes de la concentració de poder associada al marc institucional actual i especialment a les víctimes de la globalització neoliberal a resoldre els problemes que aquesta crea.

Així doncs, les persones que avui en dia estan alienades de totes les formes de poder, especialment de poder polític i econòmic, tindrien tots els incentius per involucrar-se en aquest moviment i votar a les eleccions locals per l'establiment d'una "democràcia en acció" a la seva zona. Seran plenament conscients del fet que problemes com l'atur i la pobresa només podrien resoldre's amb institucions de DI (empreses demòtiques, benestar demòtic, etc.). També sabran que problemes com la contaminació de l'aire, de l'aigua i dels aliments només podrien solucionar-se eficaçment, i a una escala social massiva, si els ciutadans comencen a prendre el control del poder local mitjançant les institucions de DI en comptes d'en el context de comunes fora de l'arena política i social principal. Finalment sabran que, a menys que aconseguixin el poder polític en l'àmbit local i, a continuació, mitjançant confederacions de democràcies inclusives locals, en l'àmbit regional, mai podran controlar les seves vides. En altres paraules, les persones s'involucrarán en la lluita per l'establiment d'institucions de democràcia inclusiva, no per l'anhel d'una noció abstracta de democràcia, sinó perquè, mitjançant la seva pròpia acció, podran comprendre que la causa de tots els seus problemes (econòmics, socials, ecològics) ha estat el fet que el poder ha estat concentrat en poques mans.

Així doncs, l'objectiu d'una estratègia de DI és la creació, des de baix, de "bases populars de poder polític i econòmic", això és, l'establiment de democràcies inclusives locals que, en una fase posterior, es confederaran per tal de crear les condicions per a l'establiment d'una nova democràcia inclusiva confederal. Per tant, un element fonamental de l'estratègia de la DI és que les institucions polítiques i econòmiques de democràcia inclusiva es comencin a establir immediatament després que un nombre significatiu de persones en una zona particular hagin establert les bases per la "democràcia en acció" —preferiblement, però no exclusivament, a l'escala social massiva que s'assegura amb la victòria en les eleccions locals en virtut d'un programa de DI.

Però, quin tipus d'estratègia pot assegurar la transició cap a una democràcia inclusiva? Un principi rector general per escollir una estratègia de transició apropiada és la coherència entre mitjans i fins. Òbviament, una estratègia que apunti a una democràcia inclusiva no pot realitzar-se utilitzant pràctiques polítiques oligàrquiques o activitats individualistes. A més, com hem vist anteriorment, aquesta estratègia no s'hauria de limitar a lluitar contra el sistema actual, sinó que també hauria de "prefigurar" el del futur.

Així, pel que fa a la lluita contra el sistema actual, penso que s'haurien de recolzar sense vacil·lacions totes aquelles lluites que poden contribuir a posar de manifest la naturalesa repressiva de la democràcia estatista i de l'economia de mercat, és a dir, qualsevol tipus d'acció col·lectiva en forma de conflictes de classe entre les víctimes de l'economia de mercat internacionalitzada i les elits dirigents o l'elit transnacional que "administra" l'economia de mercat internacionalitzada. Tanmateix, s'hauria de remarcar a cada pas la naturalesa sistèmica de les

causes d'aquests conflictes i aquesta tasca òbviament no es pot deixar en mans dels dirigents burocràtics dels sindicats i d'altres organitzacions tradicionals. Aquesta és la tasca de les assemblees dels llocs de treball que formen una part integral d'un moviment cap a una democràcia inclusiva, que es podrien confederar i participar en aquestes lluites com a part d'un moviment democràtic més ampli basat en les comunitats (*demoi*) i en les seves estructures confederals. De la mateixa manera, els activistes del moviment de DI òbviament haurien de participar en activitats d'acció directa contra la globalització neoliberal o contra la greu retallada de llibertats polítiques que s'ha institucionalitzat amb el pretext de la “guerra contra el terrorisme”, aliant-se amb altres grups antisistèmics radicals —sempre i quan, per descomptat, en fer-ho expressin la problemàtica de la DI i plantegin les demandes coherents amb aquesta.

De la mateixa manera, pel que fa a la “prefiguració” del sistema futur, també s'haurien de recolzar activitats com ara projectes de desenvolupament econòmic comunitari, fàbriques autogestionades, cooperatives d'habitatge, LETS, comunes, granges autogestionades i altres —sempre i quan, de nou, aquestes formin part d'un moviment polític programàtic amb clars objectius, mitjans i estratègies pel canvi sistèmic, com el moviment de la DI.

La importància de les eleccions locals

Concòrrer a les eleccions locals proporciona el mitjà més eficaç per difondre de forma massiva un programa per a una democràcia inclusiva, així com l'oportunitat d'iniciar la seva implementació immediata a una escala social important. En altres paraules, participar a les eleccions locals no és només un exercici educatiu, sinó també una expressió de la creença que avui en dia una democràcia directa i econòmica només pot establir-se en l'àmbit local, malgrat que, per descomptat, les democràcies inclusives locals han d'estar confederades per assegurar la transició a una democràcia confederal. La raó per la qual hem de començar des de l'àmbit local a canviar la societat és que el **demós** és la unitat social i econòmica fonamental d'una futura societat democràtica. Per tant, la participació a les eleccions locals és una part important de l'estratègia per obtenir poder, amb l'objectiu de desmantellar-lo immediatament després de la victòria electoral, substituint el paper de les autoritats locals en la presa de decisions pel de les assemblees. A més, concòrrer a les eleccions locals dóna la possibilitat de començar a canviar la societat des de baix, que és l'única estratègia democràtica, en contrast amb els plantejaments estatistes, que pretenen canviar la societat des de dalt mitjançant la conquesta del poder estatal, i els plantejaments “societaris civils”, que no pretenen cap tipus de canvi sistèmic.

Tanmateix, el principal objectiu de l'acció directa, així com de la participació a les eleccions locals, no és només la conquesta del poder, sinó la ruptura del procés de socialització i, per tant, la creació d'una majoria democràtica “des de baix”, que legitimarà les noves estructures de democràcia inclusiva. Tenint en compte aquest objectiu, és evident que la participació a les eleccions nacionals és un mitjà especialment inadequat, ja que, encara que un moviment de democràcia inclusiva guanyés unes eleccions nacionals, això conduiria inevitablement a un procés de “revolució des de dalt”. Això és degut al fet que la ruptura en el procés de socialització només pot ser gradual i en contínua interacció amb la progressiva implementació del programa de democràcia inclusiva que, per les raons anteriorment esmentades, sempre hauria de començar en l'àmbit local. D'altra banda, un intent d'implementar el nou projecte a través de la conquesta del poder en l'àmbit nacional no ofereix cap oportunitat per aquest tipus d'interacció entre la teoria i la pràctica ni per a la necessària homogeneïtzació de la consciència respecte a la necessitat d'un canvi sistèmic.

Si hi ha una lliçó que la història ens ha ensenyat, aquesta és que la causa fonamental del fracàs de les anteriors temptatives de canvi sistèmic, tant revolucionàries com reformistes, va ser precisament la considerable desigualtat en el nivell de consciència, en altres paraules, el fet que totes les revolucions del passat van tenir lloc en un entorn on només una minoria de la població havia trencat amb el paradigma social dominant. Això va donar una oportunitat d'or a diverses elits per posar una part de la població en contra d'una altra (per exemple, a Xile) o va conduir al desenvolupament d'estructures autoritàries per protegir la revolució (per exemple, a les revolucions francesa o russa), frustrant tot intent de crear estructures de distribució igualitària del poder. Tanmateix, per tal que una revolució sigui realment un èxit es pressuposa una ruptura amb el passat, tant en el pla subjectiu de la consciència com en el pla institucional. Amb tot, quan una revolució en el passat era “des de dalt”, tenia una bona oportunitat d'aconseguir el seu primer objectiu, abolir el poder de l'Estat i establir el seu propi poder, però, precisament perquè era una revolució des de dalt, amb les seves pròpies estructures jeràrquiques, etc., no tenia cap possibilitat de canviar el paradigma social dominant més que formalment, és a dir, en el pla de la ideologia oficial (obligatòria). D'altra banda, encara que la revolució des de baix ha estat sempre el plantejament correcte per convertir democràticament les persones al nou paradigma social, en el passat aquest enfocament va patir el fet que el desenvolupament desigual de la consciència entre la població no va permetre als revolucionaris aconseguir ni tan sols el seu primer objectiu d'abolir el poder estatal. Per tant, el principal problema pel que fa al canvi sistèmic sempre ha estat com aquest podria realitzar-se, des de baix, però per una majoria de la població, de manera que l'abolició democràtica de les estructures de poder pogués esdevenir factible. Cal esperar que l'estratègia de la DI ofereixi una solució a aquest problema crucial.

Així doncs, un cop les institucions de la democràcia inclusiva comencin a estar instaurades i les persones, per primer cop en les seves vides, comencin a tenir poder real per determinar el seu propi destí, es posarà en marxa l'erosió gradual del paradigma social dominant i del marc institucional actual. Es crearà una nova base de poder popular. Una per una, les ciutats petites i les més grans, així com les regions, quedaran fora del control efectiu de l'economia de mercat i de les formes d'organització estatista (nacional o internacional) i les estructures polítiques i econòmiques corresponents seran reemplaçades per confederacions de comunitats gestionades democràticament. Un paradigma social alternatiu esdevindrà hegemònic i es produirà la ruptura del procés de socialització —la condició prèvia per a un canvi en la institució de la societat. Es crearà un doble poder en tensió amb les formes estatistes d'organització que en última instància pot conduir o no a la confrontació amb les elits dirigents en funció de la balança de poder que s'hagi desenvolupat fins al moment. Sens dubte, com major sigui l'atracció dels ciutadans per les noves institucions menor serà la possibilitat que les elits dirigents recorrin a la violència per restablir el poder de l'Estat i de les institucions de l'economia de mercat, en les quals resideix el seu poder.

5. EL SUBJECTE EMANCIPADOR EN LA MODERNITAT NEOLIBERAL

La necessitat d'un nou tipus de moviment

Avui en dia, com he intentat mostrar en una altra ocasió⁷⁶, afrontem la fi dels moviments antisistèmics “tradicionals”: la qüestió ja no és impugnar una forma de poder o una altra sinó impugnar el poder en si mateix, en el sentit de la seva distribució desigual que constitueix la base de l'heteronomia. En altres paraules, allò que es necessita avui en dia és un nou tipus de moviment antisistèmic que hauria de posar en entredit l'heteronomia en si mateixa i no

simplement les diverses formes d'heteronomia, com acostumava a ser el cas dels moviments antisistèmics “tradicionals” que impugnaven la distribució desigual del poder econòmic (moviments socialistes estatistes), del poder polític (socialistes llibertaris) o del poder social (feministes, etc.) com a base de totes les altres formes de poder. Per tant, la qüestió és impugnar la desigualtat en la distribució de tota forma de poder, en altres paraules, les relacions i estructures de poder en si mateixes.

És aquest col·lapse dels moviments antisistèmics tradicionals allò que posa sobre sobre la taula la necessitat d'un nou tipus de moviment antisistèmic. Una segona raó que està relacionada amb la primera i que justifica encara més la necessitat d'un moviment d'aquest tipus és el fet que avui en dia afrontem no només la fi dels moviments antisistèmics tradicionals, sinó també de les tradicionals divisions de classe marxistes. Tanmateix, el fet que avui en dia afrontem la fi de la política de classe no significa que ja no existeixi un “sistema” com a tal, o “divisions de classe”. El que significa és que avui afrontem noves “divisions de classe”⁷⁷. Així, en la problemàtica de la DI, la desaparició progressiva de les classes econòmiques en el sentit marxista simplement significa la mort de les divisions de classe tradicionals i el naixement de noves divisions de classe “holístiques”, és a dir, divisions basades en les estructures de poder del sistema socioeconòmic en si mateix i no només en alguns aspectes d'aquest, com ara només les relacions econòmiques, o bé les relacions de gènere, la política identitària, els valors i altres. En altres paraules, les actuals divisions socials entre grups socials dominants i subordinats en l'àmbit polític (polítics professionals front a la resta de ciutadans), en l'àmbit econòmic (propietaris, directors i mànagers front a treballadors, subordinats, etc.) i en l'àmbit social en general (homes front a dones, blancs front a negres, majories ètniques front a minories ètniques i d'altres) es basen en estructures institucionals que reproduïxen una distribució desigual del poder i en les cultures i ideologies corresponents (és a dir, el “paradigma social dominant”).

En la societat actual, les principals estructures que institucionalitzen la distribució desigual del poder són l'economia de mercat i la “democràcia” representativa, encara que altres estructures que institucionalitzen la distribució desigual del poder entre sexes, races, ètnies etc. no es poden “reduir” a aquestes dues estructures principals. Per tant, la substitució d'aquestes estructures per institucions que assegurin la distribució igualitària del poder polític, econòmic i social en una democràcia inclusiva és la condició necessària (encara que no suficient) per a la creació d'una nova cultura que eliminaria la distribució desigual del poder entre tots els éssers humans, independentment del sexe, la raça, l'ètnia, etc. Per tant, l'intent per part d'ecologistes, feministes i altres partidaris de la política de la diferència i la identitat de canviar la cultura i els valors primer, com a forma de canviar algunes de les estructures de poder existents (en comptes de dedicar-se a lluitar per substituir totes les estructures que reproduïxen la distribució desigual del poder i, en aquesta lluita, crear els valors que sostindrien les noves estructures), està condemnat a la marginació i al fracàs, tot aconseguint (en el millor dels casos) algunes reformes pel camí.

Per tant, és evident que, encara que ja no és pertinent parlar de divisions de classe monolítiques, això no exclou la possibilitat que, quan els grups socials que pertanyen al subjecte emancipador tal com es defineix a continuació, desenvolupin una consciència compartida sobre els valors i les institucions que creen i reproduïxen estructures de distribució desigual del poder es puguin unir, principalment, no contra els grups socials dominants com a tals sinó contra el marc institucional jeràrquic i aquells que el defensen. L'element unificador que pot aplegar els membres dels grups socials subordinats entorn a un projecte alliberador com el projecte de la DI és la seva exclusió de diverses formes de poder —una exclusió que es basa en la distribució desigual del poder que les institucions actuals i els valors corresponents estableixen. Això ens porta a la qüestió crucial que

afronta qualsevol estratègia de transició: la “identitat” del subjecte emancipador o, com es solia anomenar, el “subjecte revolucionari”.

El subjecte emancipador en la societat actual

Totes les estratègies antisistèmiques del passat es basaven en el supòsit que el subjecte revolucionari s'identifica amb el proletariat, encara que en el darrer segle diverses variacions d'aquest plantejament proposaven incloure en el subjecte revolucionari els camperols⁷⁸ i més tard els estudiants⁷⁹. Tanmateix, els “canvis sistèmics” que van caracteritzar el pas de la modernitat estatista a la modernitat neoliberal i els canvis en l'estructura de classe que hi estan relacionats, així com la paral·lela crisi ideològica⁸⁰, van significar la fi de les divisions de classe tradicionals, com he mencionat anteriorment —encara que no la fi de les divisions de classe com a tals, com suggereixen els social-liberals⁸¹. Tot i això, part de l'esquerra radical, malgrat els evidents canvis sistèmics, insisteix a reproduir el mite de la classe obrera revolucionària, normalment redefinint-la de formes a vegades tautològiques⁸². Al mateix temps, autors de l'esquerra llibertària com Boockchin⁸³ i Castoriadis⁸⁴ es van passar a una posició segons la qual, en la definició del subjecte emancipador, hem d'abandonar qualsevol “criteri objectiu” i suposar que el conjunt de la població (“el poble”) és receptiu —o tancat— a una perspectiva revolucionària. Finalment, els postmodernistes reemplacen les divisions de classe per diferències identitàries i substitueixen el “sistema polític” per la fragmentació i la diferència. Això ha conduït inevitablement a una situació on es nega la unitat sistèmica del capitalisme o la seva pròpia existència com a sistema social, i, “en lloc de les aspiracions universalistes del socialisme i les polítiques integradores de la lluita contra l'explotació de classe, tenim una pluralitat de lluites particulars essencialment desconnectades que acaba en una submissió al capitalisme”⁸⁵.

En el plantejament de la DI, allò que necessitem avui en dia és un nou paradigma que, tot i reconeixent les diferents identitats dels grups socials que constitueixen diverses subtotalitats (dones, minories ètniques, etc.), admeti al mateix temps l'existència d'un sistema socioeconòmic global que assegura la concentració de poder en mans de diverses elits i grups socials dominants en la societat en conjunt. Aquest paradigma és el paradigma de la Democràcia Inclusiva, que respon a l'actual multiplicitat de relacions socials (gènere, ètnia, raça i d'altres) amb conceptes complexos d'igualtat en la distribució de tota forma de poder que reconeix les diferents necessitats i experiències de les persones. De fet, el problema principal en la política emancipadora d'avui en dia és de quina manera tots els grups socials que potencialment formen la base d'un nou subjecte emancipador podrien unir-se en una visió comuna del món, un paradigma comú que vegi la causa última de la present crisi multidimensional en les estructures actuals que assegurin la concentració de poder en tots els àmbits, així com en els sistemes de valors corresponents. Així, tenint en compte l'àmplia perspectiva del projecte per una democràcia inclusiva, un nou moviment que apunti a una democràcia inclusiva hauria d'atraure pràcticament a tots els sectors de la societat, excepte, per descomptat, als grups socials dominants, és a dir, les elits governants i la classe alta.

Així, el component de democràcia econòmica del projecte de la DI hauria d'atraure fonamentalment les principals víctimes de l'economia de mercat internacionalitzada, és a dir, les classes baixes i els marginats (aturats, obrers, empleats amb salaris baixos, treballadors a temps parcial, treballadors ocasionals, agricultors que estan desapareixent a causa de l'expansió de l'agroindústria), així com als estudiants, futurs membres de les classes mitjanes professionals, que veuen desaparèixer ràpidament els seus somnis d'estabilitat laboral en els mercats laborals “flexibles” que s'estan creant. També hauria d'atraure una part important de la nova classe

mitjana que, sense poder unir-se a la “classe alta”, viu en condicions d'inseguretat constant, particularment als països del Sud, tal i com va mostrar la crisi argentina.

El component de democràcia política del projecte de la DI hauria d'atraure a totes aquelles persones que actualment estan involucrades en moviments locals centrats en una sola qüestió, a falta d'alguna cosa millor. Tal com reconeixen fins i tot els teòrics del social-liberalisme, encara que la confiança en els polítics professionals i en les institucions de govern està disminuint dràsticament, la decadència de la política parlamentària no equival a despolitització. Això es posa de manifest pel creixement paral·lel de nous moviments socials, ONG's, iniciatives ciutadanes, etc. No és estrany que el “moviment de petits grups” (és a dir, petits col·lectius de persones que es troben regularment per promoure el seu interès comú) estiguin augmentant molt, amb el 40% de la població dels Estats Units —uns 75 milions de nord-americans— participant al menys en un petit grup, mentre que al Regne Unit els grups d'auto-ajuda i els grups ambientalistes s'han expandit ràpidament en els darrers anys⁸⁶. Encara que aquesta celebrada expansió de la “societat civil” es concentra en la nova classe mitjana, aquest és un indicatiu de l'anhel d'una autèntica democràcia en la qual tothom compta en el procés de presa de decisions. A més, com que l'abast de la participació ciutadana es limita actualment a qüestions singulars, no és estrany que els moviments i organitzacions que augmenten siguin els que es centren en una sola qüestió. En altres paraules, es pot argumentar que l'expansió del moviment de petits grups indica, de fet, un desplaçament des de la pseudodemocràcia en l'àmbit nacional —en el qual el sistema de representació anul·la la participació col·lectiva— a la pseudodemocràcia en l'àmbit local —en el qual les decisions polítiques i econòmiques importants es segueixen deixant en mans de les elits polítiques i econòmiques però, al mateix temps, en una mena de “subpolítica”, grups de ciutadans de la societat civil “activa” que reivindiquen el dret de prendre decisions en qüestions secundàries o locals.

Finalment, el component ecològic del projecte de la DI, així com tot allò que fa referència a la “democràcia en l'àmbit social”, hauria d'atraure totes aquelles persones que es preocupen pels efectes de la concentració de poder en el medi ambient, així com aquelles que estan oprimides per les estructures patriarcals i altres estructures jeràrquiques en la societat actual⁸⁷.

Així doncs, en resum, és necessari que la nova organització política estigui fundada en una base política tan àmplia com sigui possible. En la meua opinió, això significa un ampli espectre d'activistes radicals que inclogui activistes antiglobalització, ecologistes radicals, partidaris del projecte d'autonomia, socialistes llibertaris, feministes radicals, llibertaris d'esquerres i qualsevol altre activista que adopti el projecte democràtic. El projecte de la DI hauria d'atraure tots aquests activistes radicals atès el seu ampli atractiu social per la gran majoria de la població. Per tant, els següents grups socials podrien ser potencialment la base d'un nou “subjecte alliberador” per al canvi sistèmic:

- Les víctimes del sistema d'economia de mercat en la seva actual forma internacionalitzada, és a dir, aturats, empleats amb sous baixos, treballadors ocasionals, agricultors en vies d'extinció, etc.
- Aquells ciutadans, especialment en els “grups mitjans”, que estan alienats per l'actual art de governar que es fa passar per “política” i que ja reivindiquen el dret a l'autodeterminació mitjançant diversos grups locals de la comunitat.
- Els treballadors, subordinats, etc. que estan explotats i alienats per les estructures

jeràrquiques al lloc de treball.

- Les dones, que estan alienades per les estructures jeràrquiques tant a la llar com al lloc de treball i que anhelan una família democratitzada basada en la igualtat, el respecte mutu, l'autonomia, la responsabilitat i la presa de decisions compartida, la igualtat sexual i emocional.
- Les minories ètniques o racials, que estan alienades per una democràcia "estatista" discriminadora que divideix la població en ciutadans de primera i de segona classe.
- Totes aquelles persones que es preocupen per la destrucció del medi ambient i pel deteriorament accelerat de la qualitat de vida, que actualment estan organitzades en moviments ecologistes reformistes, ecoviles aïllades, etc.

No hi ha dubte que actualment alguns d'aquests grups poden considerar els seus objectius en conflicte amb els d'altres grups (els grups de classe mitjana respecte als grups de víctimes de l'economia de mercat internacionalitzada, entre altres). Tanmateix, com he mencionat anteriorment, el projecte de la DI ofereix un paradigma comú que consisteix en una anàlisi de les causes de la present crisi multidimensional en termes de les actuals estructures que assegurin la distribució desigual del poder i els valors corresponents, així com dels fins i els mitjans que ens podrien conduir a una societat alternativa. Per tant, la lluita per construir un moviment inspirat en aquest paradigma, que per tenir èxit ha d'esdevenir un moviment internacional, és urgent i imperativa per tal que els diversos grups socials que formen el nou subjecte alliberador puguin funcionar com a catalitzadors d'una nova societat que reintegraria la societat amb la política i l'economia, els éssers humans i la natura.

6. UN NOU TIPUS DE POLÍTICA I D'ORGANITZACIÓ POLÍTICA

Un nou tipus de política

La vella política està condemnada al fracàs ja que l'accelerada internacionalització de l'economia de mercat conflueix amb la contínua decadència de la "democràcia" representativa. La impotència de l'Estat per controlar efectivament les forces del mercat, per tal de fer front a problemes fonamentals com l'atur massiu, la pobresa, la creixent concentració d'ingressos i riquesa i la contínua destrucció del medi ambient, ha conduït a l'apatia política i al cinisme de les masses, particularment la subclasse i els marginats. Com a resultat, avui en dia tots els partits competeixen pel vot de les classes mitjanes, que són les que, de fet, determinen el procés polític. Al mateix temps, les fantasies de democratització de la societat civil per part d'alguns sectors de "l'esquerra" també estan condemnades al fracàs. Com he mencionat anteriorment, a la internacionalització de l'economia de mercat la segueix inevitablement la internacionalització de la societat civil. En altres paraules, la competència imposa la norma del mínim comú denominador pel que fa als controls socials i ecològics sobre els mercats. Per tant, el tipus de societat civil que prevaldrà inevitablement és aquell que és compatible amb el grau de mercantilització que caracteritza les

parts més competitives de l'economia global.

És evident, doncs, que necessitem un nou tipus de política que compregui la creació de democràcies inclusives locals, és a dir, la creació d'un nou àmbit públic que involucri:

- Els ciutadans com a ciutadans prenent decisions sobre qüestions polítiques, econòmiques i socials generals en el marc institucional de les assemblees demòtiques.
- Els ciutadans com a treballadors prenent decisions sobre el funcionament de les empreses demòtiques en el marc institucional de les assemblees dels centres de treball.
- Els ciutadans com a estudiants prenent decisions sobre el funcionament d'universitats i escoles, etc.

Aquesta nova política requereix un nou tipus d'organització política que tindrà el paper de catalitzador per al seu sorgiment. Així doncs, quina forma hauria de tenir aquesta nova organització política i com ho podem fer per crear-la?

Un nou tipus d'organització política

És evident que el nou tipus d'organització política hauria de reflectir en si mateixa l'estructura desitjada de la societat. Aquesta no seria l'habitual partit polític, sinó una forma de "democràcia en acció", que emprendria diverses formes d'intervenció en l'àmbit local, sempre com a part d'un programa general per a la transformació social que es proposi la transformació final de cada autoritat local en una democràcia inclusiva. Aquestes formes d'intervenció s'haurien d'estendre a tots els àmbits de l'esfera pública en el sentit ampli definit anteriorment i haurien d'implicar:

- En l'àmbit polític, la creació d'institucions polítiques "paral·leles" basades en la democràcia directa (assemblees de barri, etc.), així com diverses formes d'acció directa (marxes, reunions, jornades pedagògiques i desobediència civil) contra les institucions polítiques existents i les seves activitats.
- En l'àmbit econòmic, l'establiment d'un sector "demòtic" (és a dir, un sector que compregui unitats de producció demòtiques que són posseïdes i controlades col·lectivament pels ciutadans, un sistema de benestar demòtic, etc.), així com diverses formes d'acció directa contra les actuals institucions econòmiques i les seves activitats.
- En l'àmbit social, la creació d'institucions d'autogestió al centre de treball, al centre educatiu, etc., així com la participació en lluites per la democràcia dels treballadors, la democràcia a la llar, la democràcia a les institucions educatives i d'altres.
- En l'àmbit ecològic, l'establiment d'unitats de producció i consum ecològicament sensates, així com l'acció directa contra la destrucció corporativa de la natura.
- En l'àmbit cultural, activitats que apuntin a la creació d'un art controlat per la comunitat (en lloc de les actuals activitats artístiques controlades per les elits) i mitjans de comunicació alternatius que ajudaran a fer del sistema de valors compatible amb una democràcia inclusiva la cultura hegemònica de la societat.

El que segueix a continuació és una descripció general dels passos que poden fer-se en la construcció d'una organització de DI, encara que, per descomptat, la forma concreta que aquest procés prendrà a la pràctica dependrà crucialment de les condicions i pràctiques locals.

El primer pas en la construcció d'una organització d'aquest tipus podria ser iniciar una trobada entre un cert nombre de persones interessades en la DI en una determinada zona amb l'objectiu de formar un grup d'estudi per discutir sobre aquest projecte. Després d'una sèrie de trobades entre les persones implicades i com a resultat de les discussions sobre la qüestió, es podrien formular un conjunt de principis "no negociables" que expressin els objectius del grup respecte a la fita de la Democràcia Inclusiva. Aquest programa mínim hauria d'expressar els objectius, els mitjans i l'estratègia bàsica del grup de DI⁸⁸. El grup també hauria de formular la seva estructura organitzativa seguint línies no jeràrquiques, així com basar el seu procés de presa de decisions en els principis de la democràcia directa.

El següent pas podria ser la publicació d'un butlletí local o, en el cas de ciutats grans, una revista local, en la qual es publicaria aquest programa mínim, així com també comentaris sobre notícies locals o nacionals/internacionals des de la perspectiva de la DI i textos teòrics breus sobre els objectius, els mitjans i l'estratègia del projecte de la DI. Les notícies sobre activitats rellevants, siguin locals o no, haurien de tenir una importància especial. En aquest estadi, el grup de DI podria començar a involucrar-se en l'organització de trobades públiques en les quals es discuteixin qüestions (econòmiques, ecològiques, socials, etc.) d'interès particular per a la població local. Totes aquestes qüestions haurien de ser presentades per membres del grup expressant la perspectiva de la DI i acte seguit hauria de tenir lloc un debat amb els ciutadans locals.

A mesura que el nombre de persones involucrades en el grup de DI augmenti, aquest pot començar a participar en lluites locals (o fins i tot iniciar-les en diverses qüestions d'importància per a l'establiment d'una DI) i també —aliant-se amb altres grups similars d'altres zones— en lluites sobre qüestions regionals, nacionals o internacionals. Amb aquest objectiu, el grup hauria d'estar en contacte amb grups locals similars de la mateixa regió, país i d'altres països per formar confederacions de grups de DI autònoms (en l'àmbit regional, nacional i internacional) per tal d'intercanviar informació, organitzar lluites, trobades públiques, etc. La creació d'un butlletí electrònic de DI podria tenir un paper important en aquest procés. També s'haurien de fomentar les aliances amb altres grups radicals d'esquerra sobre temes específics (per exemple, per a reemplaçar l'actual Unió Europea de capitalistes per una Comunitat Europea dels pobles) en els quals es pot assolir una visió de consens sobre les demandes a plantejar.

Finalment, un cop un nombre suficient d'activistes s'hagi unit al grup de manera que aquest pugui adoptar la forma d'una organització política de DI (amb una estructura organitzativa i un procés de presa de decisions similars als del grup original), l'organització de DI pot començar a ampliar les seves activitats i involucrar-se en la creació d'institucions locals de democràcia política i econòmica, així com de democràcia en l'àmbit social (lloc de treball, centre educatiu, etc.), activitats culturals, etc. —veure més avall. Al mateix temps, l'organització de DI hauria de començar a concórrer a les eleccions locals, inicialment amb un objectiu educatiu, és a dir, per familiaritzar els ciutadans a una escala social important sobre el projecte de la DI. Tanmateix, un cop l'organització de DI hagi guanyat les eleccions en una zona particular hauria de començar a implementar el programa de transició per a la construcció d'una democràcia inclusiva. No cal dir que en totes aquestes etapes els activistes del moviment de DI no actuen com a "quadres del partit", sinó com a catalitzadors per a la creació de les noves institucions. En altres paraules, el seu compromís sempre és amb les pròpies institucions democràtiques i no amb l'organització política.

7. LA TRANSICIÓ A UNA DEMOCRÀCIA INCLUSIVA

Un nou ordre mundial basat en una democràcia inclusiva és una forma d'organització social que reintegra la societat amb l'economia, la política i la natura en un marc institucional que assegura les condicions necessàries per a la distribució igualitària de totes les formes de poder. Això implica la creació d'institucions de:

- Democràcia política (democràcia directa), basades en processos que garanteixin que totes les decisions polítiques (incloent aquelles relacionades amb la formulació i execució de lleis) són preses pel cos de ciutadans (el demos) col·lectivament i sense representació, així com en estructures que institucionalitzin la distribució igualitària del poder polític.
- Democràcia econòmica, en la qual les demoi controlen el procés econòmic, en un marc institucional de propietat i control demòtics dels mitjans de producció i distribució, més enllà dels confins de l'economia de mercat i la planificació estatal.
- Democràcia en l'àmbit social, en la qual totes les institucions de l'esfera pública on es poden prendre decisions col·lectives (per exemple, llocs de treball, centres educatius, institucions culturals, etc.) són autogestionades sota el control global de les demoi, mentre que les relacions personals es basen en un sistema de valors compatible amb les institucions democràtiques generals de la societat, és a dir, un sistema de valors basat en els principis d'autonomia individual i social i solidaritat que exclou qualsevol forma de dominació basada en qüestions de gènere, raça, ètnia, diferències culturals, etc.
- Democràcia ecològica, en la qual el marc institucional de la DI i el sistema de valors compatible amb aquest assegurin la reintegració de l'ésser humà amb la natura.

Per tant, la transició a una democràcia inclusiva ha d'incloure mesures per fer avançar la societat cap a cadascun dels components adés esmentats. Els grups locals/organització de DI haurien de formular un programa global pel canvi social que detalli per a la seva zona l'objectiu general de crear una forma d'organització social diferent, basada en una democràcia inclusiva. En altres paraules, el programa hauria de deixar absolutament clar que l'objectiu final dels diversos projectes que s'hi inclouen és la substitució de l'estructura oligàrquica actual per una democràcia inclusiva, com s'ha definit anteriorment. Això implica que s'hauria de lluitar per aquest programa no només com un nou tipus de política sinó com la pròpia estructura política que condueix a una democràcia inclusiva.

La transició a una democràcia política

El programa per a la transició a una democràcia inclusiva que els grups locals/organització de DI formularan, començant per les demandes que mobilitzin les persones entorn a les seves preocupacions immediates, hauria de tenir els següents objectius bàsics:

- a) Desenvolupar una “consciència alternativa” pel que fa als mètodes de resolució dels problemes polítics, econòmics, socials i ecològics de manera democràtica. Per tant, hauria de connectar la crisi multidimensional d'avui en dia amb el sistema socioeconòmic actual i la necessitat de reemplaçar-lo per una democràcia inclusiva confederal.
- b) Fer propostes per començar a construir les pròpies institucions polítiques, econòmiques i socials que portarien a una democràcia inclusiva. Per tant, hauria de d'aportar mesures que conduïssin cap a una major autodependència política i econòmica així com a processos democràtics de presa de decisions que afectessin la vida dels ciutadans.

Respecte al punt “a”, és a dir, l'objectiu de crear una consciència alternativa, el programa hauria de remarcar per què la “democràcia” representativa no té res a veure amb el significat original de democràcia i en realitat fou una invenció americana la intenció vertadera de la qual era diluir el poder popular⁸⁹. En la “democràcia” representativa les persones lliuren el seu poder als polítics professionals escollits (amb l'ajuda a gran escala de l'elit econòmica i els mitjans de comunicació que aquesta controla) que es comprometen a unes poques generalitats vagues pel que fa a les persones, però a polítiques específiques pel que fa a l'elit econòmica que realment els tria. L'únic “poder” que s'atorga a la gent en aquest sistema és el de canviar aproximadament cada quatre anys una colla de polítics professionals per una altra, per tal que dugui a terme en realitat el mateix tipus de polítiques, especialment en l'actual sistema de globalització neoliberal en què fins i tot les antigues diferències entre partits polítics han desaparegut efectivament. Tal i com un grafiti del maig del 68 resumia la “democràcia” representativa: “És dolorós sotmetre'ns als nostres caps; però és encara més estúpid escollir-los!”

El programa hauria de mostrar que no només l'alienació política, sinó també problemes com l'atur, la pobresa i l'alienació a la feina, així com la mala qualitat de vida, la contaminació i la destrucció ambiental i els problemes de gènere/raça etc., la discriminació i homogeneïtzació cultural... estan tots relacionats amb un sistema basat en la concentració de poder polític, econòmic i social en mans d'elits que representen una proporció molt reduïda de la població. La relació de cada una de les institucions principals de la societat amb aquests problemes s'hauria de remarcar especialment. Així, s'hauria de mostrar per exemple que l'assignació de recursos a través del mercat condueix al subdesenvolupament, l'atur i la pobresa; el control privat dels recursos productius no permet que prosperi la democràcia econòmica, sinó que condueix a l'oligarquia política i econòmica, a l'alienació de la gran majoria de la població respecte a la seva feina, així com a la perpetuació de la desigualtat; i l'organització jeràrquica de la societat, tant en el pla “macro” (Estat) com en el pla “micro” (relacions jeràrquiques a la feina, la família, l'escola, etc.) és incompatible amb la democràcia en l'àmbit social, l'autonomia i la llibertat.

Per tant, un programa global pel canvi social hauria de deixar clar que, contràriament al que suggereix l'esquerra reformista, la manera de sortir de l'actual crisi multidimensional no és forçar l'Estat a lluitar contra els interessos corporatius, sinó crear un nou àmbit públic, un nou pol de poder, que lluitaria tant contra els interessos corporatius com contra l'Estat, és a dir, contra l'economia de mercat i la “democràcia” representativa. Aleshores els ciutadans, per primera

vegada a les seves vides, disposarien d'un poder real per determinar els afers de la seva pròpia comunitat, encara que de forma parcial al principi. Tot això, en contrast amb l'actual estat de coses, en què els ciutadans suposadament tenen el poder, cada quatre anys aproximadament, de canviar el partit en el govern però, de fet, no se'ls proporciona cap possibilitat d'elecció real ni cap manera d'imposar la seva voluntat als polítics professionals o a les elits econòmiques. Això és obvi, per exemple, si mirem els programes electorals dels partits nacionals, que s'expressen en termes tan amplis i vagues que no comprometen els polítics a res en concret.

Pel que fa al punt "b", és a dir, les propostes d'institucions polítiques alternatives, la organització/grups de DI, fins i tot abans que hagin obtingut el poder i establert un **demós** en la seva zona, però després de ser àmpliament coneguts localment (cosa que pressuposa que ja han començat a concórrer a les eleccions locals), haurien de prendre diverses iniciatives per l'establiment d'una democràcia política (directa), com ara:

- L'organització d'assemblees demòtiques per discutir qüestions locals importants. En grans ciutats aquestes assemblees poden prendre la forma d'assemblees de barri que es confederarien i formarien "l'assemblea confederal de la ciutat", amb delegats de cada assemblea de barri. Aquesta assemblea confederal simplement portaria a terme les decisions preses per les assemblees de barri i prendria decisions complementàries per a la implementació d'aquestes decisions. En altres paraules, el principi fonamental que s'ha d'establir és que, de fet, són les assemblees demòtiques les que prenen les decisions i els delegats en les assemblees confederals mai "representen" els ciutadans ni formulen polítiques "en el seu nom". Els delegats a l'assemblea confederal de la ciutat poden ser triats per rotació però han de ser immediatament revocables per les assemblees de barri mitjançant els processos democràtics que aquestes establiran. En aquesta etapa, els grups/organització de DI també poden exigir el reconeixement oficial d'aquestes assemblees de ciutadans per part de l'ajuntament, així com l'assignació de competències/poders que els siguin específics.
- L'elecció d'un "**ajuntament paral·lel**", és a dir, un ajuntament que "faci ombra" a les activitats de l'ajuntament oficial i faci propostes alternatives a les de la seva agenda. L'ajuntament paral·lel constarà de delegats de les assemblees demòtiques i farà propostes en base als principis generals discutits a les assemblees. Els mateixos principis que s'apliquen a l'elecció/revocació de delegats a l'assemblea confederal s'aplicarien també en aquest cas.
- La demanda i la lluita per la major **descentralització possible del poder polític**, així com del poder econòmic (poder fiscal/de despesa, etc.) a l'àmbit local, ja que la descentralització és la base de l'organització d'una democràcia inclusiva. Tanmateix, s'hauria de remarcar que totes aquestes mesures, així com les que es descriuen a continuació, no tenen l'objectiu d'aconseguir cap tipus de reforma de les institucions existents de poder polític i econòmic, és a dir, del sistema d'economia de mercat i la "democràcia" parlamentària. Aquesta és la raó per la qual cada demanda "transicional" (per exemple, per a una major descentralització) hauria d'anar acompanyada d'una declaració dels grups/organització de DI que connectaria la demanda particular amb l'objectiu a llarg termini de la democràcia inclusiva. El moviment de DI és un moviment "antisistèmic" i no reformista i intentarà assolir tots els seus objectius a través de mitjans pacífics, tot i que en alguna etapa pot veure's exposat a atacs violents per part de les elits dirigents i, en tal cas, per descomptat, s'haurà de defensar a si mateix. Tanmateix, com més "hegemònic" sigui el paradigma social

de la DI més difícil els serà a les elits dirigents imposar la seva voluntat per la força.

La transició a una democràcia econòmica

Pel que fa a l'objectiu de construir institucions econòmiques alternatives que condueixin a una democràcia econòmica, el programa hauria de deixar clar per què la presa del poder local de diversos municipis per part del moviment de DI podria crear les condicions per:

- a) L'increment dràstic de l'autodependència econòmica del demos.
- b) L'establiment d'un sector econòmic demòtic, és a dir, un sector posseït pel demos.
- c) La creació d'un mecanisme democràtic per a l'assignació confederal de recursos.

Com que ja he descrit detalladament aquestes condicions en una altra ocasió⁹⁰, aquí em limitaré a resumir-les.

En primer lloc, pel que fa a l'autodependència, existeix literatura ecologista considerable sobre la matèria, que tanmateix té l'inconvenient bàsic que és reformista, és a dir, que es proposa reformar l'economia de mercat amb l'objectiu d'assolir una major autodependència. Tanmateix, el moviment de DI ha de desenvolupar una estratègia de transició per a una descentralització radical del poder en favor de les *demos* amb l'objectiu explícit de reemplaçar l'actual marc institucional polític i econòmic. Alguns passos en aquesta direcció podrien ser l'esforç (que es farà més fàcil quan el poder local s'hagi guanyat) per incrementar:

•**El poder financer local**, mitjançant la creació de *cooperatives de crèdit demòtiques* (és a dir, cooperatives financeres recolzades pel demos), amb la finalitat de concedir préstecs als seus membres per les seves necessitats personals i d'inversió, com a primer pas en la creació d'una *xarxa bancària demòtica*; també es podrien establir sistemes de LETS⁹¹ com a primer pas en la instauració d'una *moneda demòtica* (és a dir una moneda controlada pel demos en comptes de per un banc central que al seu torn està controlat per les elits dirigents, com és el cas del dòlar i l'euro); finalment, es pot crear una *targeta de crèdit demòtica* amb l'objectiu de satisfer les necessitats bàsiques de tots els ciutadans mitjançant la utilització de béns i serveis produïts localment, com a primer pas per a l'establiment d'un sistema de vals que reemplaçaria totes les monedes en una democràcia inclusiva.

•**El poder local per recaptar impostos**, mitjançant la descentralització fiscal, és a dir, el traspàs del poder impositiu des de l'àmbit nacional al local. Inicialment, els nous impostos locals podrien ser complementaris als impostos estatals, però el moviment de DI hauria de lluitar per a la descentralització fiscal i l'establiment paral·lel d'un nou *sistema d'impostos demòtic* (és a dir, un sistema d'impostos controlat pel demos) que es podria fer servir per: finançar un programa de demotització dels recursos productius locals, proporcionant oportunitats de treball als ciutadans locals; finançar un programa de despesa social que cobrirà les necessitats bàsiques de tots els ciutadans; finançar diverses disposicions institucionals per fer efectiva la democràcia a la llar (per exemple, retribuir les feines de la llar, la cura dels infants i de la gent gran, etc.); finançar programes per al reemplaçament de les fonts d'energia tradicionals amb recursos energètics locals, especialment energia renovable (solar, eòlica, etc.); penalitzar econòmicament les activitats antiecològiques de les filials i sucursals de les grans empreses amb seu a la zona, etc. Així, l'efecte combinat d'aquestes mesures seria la redistribució del poder econòmic en el sí de la comunitat, en

el sentit d'una major igualtat en la distribució dels ingressos i la riquesa. Això, combinat amb l'establiment de procediments de planificació democràtica (veure més endavant), hauria de proporcionar una base important per a la transició cap a una democràcia econòmica plena.

•**El poder per determinar la producció local**, inicialment proporcionant incentius financers als productors/comerços/ciutadans locals per tal d'incentivar-los a produir/vendre/comprar els béns produïts localment amb l'objectiu de trencar les cadenes dels grans fabricants/distribuïdors. En una etapa posterior, la creació d'*empreses demòtiques* (és a dir, empreses de propietat del demos) atorgaria poder al demos per fer-se cada vegada més càrrec de la producció.

•**El poder per satisfer les necessitats de benestar social dels ciutadans locals** mitjançant la creació d'un *sistema demòtic de benestar social*, és a dir, un sistema de benestar social controlat pel demos que prestaria serveis socials importants (educació, salut, habitatge, etc.) local o regionalment en cooperació amb altres demos de la zona. Aquest sistema no només maximitzaria l'ús dels recursos productius locals, sinó que, també, reduiria dràsticament la dependència de l'exterior.

Passant ara a la creació d'un sector econòmic demòtic, aquest és un pas crucial en la transició a una democràcia inclusiva, no només per la seva importància respecte a la democràcia econòmica, sinó també perquè l'establiment d'unitats productives autogestionades constitueix la base de la democràcia en el lloc de treball. Un sector demòtic implicaria noves formes col·lectives de propietat que assegurarien el control de la producció, no només per part d'aquelles persones que treballin en les unitats productives, sinó també pel demos. Això es podria aconseguir mitjançant la creació de:

1) **Empreses demòtiques**, és a dir, unitats productives que podrien pertànyer al demos i ser gestionades pels seus treballadors, mentre que la seva gestió tècnica (màrqueting, planificació, etc.) es podria encomanar a personal especialitzat. Tanmateix, el control general d'aquestes empreses hauria de pertànyer a les assemblees demòtiques, que supervisarien la producció, el treball i les polítiques ambientals per assegurar que es persegueix "l'interès social general" i no l'interès particular dels treballadors de cada empresa demòtica. Aquest tipus d'empreses es poden establir fins i tot abans que els partidaris del projecte de la Democràcia Inclusiva hagin pres el poder local, mitjançant l'ús, per exemple, de fideïcomisos de terres, encara que serà després de guanyar el poder local quan aquestes empreses podran prosperar⁹². Aquestes empreses haurien de distingir-se clarament tant de les empreses burocràtiques socialistes com de les empreses capitalistes. Això es podria aconseguir a través de la descentralització de la presa de decisions, en el marc de cooperatives posseïdes per la comunitat però gestionades independentment. Així, l'assemblea demòtica podria determinar els objectius socials i ecològics que les empreses demòtiques haurien d'assolir, mentre que la pròpia empresa podria estar gestionada pels seus treballadors. La seva supervivència en el període de transició dependrà de l'èxit de les noves institucions polítiques i econòmiques en la creació d'una nova consciència, que farà que els ciutadans siguin més resistents als incentius purament financers. Un pas important en aquesta direcció seria que les empreses demòtiques produïrien exclusivament per al mercat local, mitjançant l'ús de recursos locals. Això pressuposa que les empreses demòtiques, a diferència d'activitats ecologistes o d'estil de vida similars, serien part d'un programa general per *demotitzar* l'economia —en altres paraules, un programa els elements constituents del qual són l'autodependència, la propietat demòtica i l'assignació confederal de recursos. L'objectiu d'aquest procés és traspasar gradualment més i més recursos humans i no humans fora de l'economia de mercat cap a un nou sector "demòtic" de l'economia que constituïria la base d'una democràcia

inclusiva. Al final d'aquest procés, les empreses demòtiques controlarien l'economia local i s'integrarien en una confederació de *demos*, que aleshores podria comprar, o expropiar, les grans empreses de propietat privada.

2) **Una xarxa demòtica de cooperatives bancàries**, similar, per exemple, a la xarxa basca de gran èxit Caja Laboral Popular⁹³, que dóna suport a les cooperatives de Mondragón, es podria establir abans que el poder local s'hagi guanyat. Però després que la presentació a les eleccions locals hagi tingut èxit en un determinat nombre de ciutats/pobles, llavors sorgeix la possibilitat de crear una **xarxa bancària demòtica** de propietat i control del *demos*. Així, cada ciutat/poble podria tenir el seu propi banc demòtic que podria estar integrat en una xarxa regional i més endavant confederal que podria utilitzar-se per: absorbir els estalvis locals de manera que es poguessin finançar projectes locals i ecològics que maximitzin l'ocupació local; oferir altres serveis especialitzats que possibilitarien l'establiment i l'administració d'empreses demòtiques per part de qualsevol grup social interessat de la zona, que no necessàriament tingués el coneixement especialitzat requerit (per exemple, treballadors d'empreses en fallida, aturats, persones amb salaris baixos, etc.); dur a terme investigacions sobre els tipus d'unitats productives que s'haurien d'establir a la zona, en base a criteris que perseguirien la maximització dels llocs de treball locals, la productivitat i l'autodependència econòmica local (i consegüentment confederal), així com la minimització dels efectes sobre l'entorn; proporcionar serveis especialitzats en la planificació del disseny de producció, el disseny del lloc de treball, la formació de recursos humans, sistemes de comptabilitat, etc.

Finalment, pel que fa a la transició a una assignació confederal de recursos, el problema fonamental que afronta una estratègia que condueixi a un sistema d'assignació confederal de recursos és com crear les disposicions institucionals per a la democràcia econòmica que siguin compatibles amb un marc institucional que és encara una economia de mercat. Tal i com es va descriure l'assignació confederal de recursos a *Cap a una Democràcia Inclusiva*⁹⁴, el sistema consisteix en dos mecanismes bàsics d'assignació de recursos:

- Un mecanisme de planificació democràtica per a la majoria de decisions macroeconòmiques (element d'autonomia social).
- Un sistema de vals per la majoria de decisions microeconòmiques que, substituint el mercat real per un mercat artificial, crearia les condicions per a la llibertat d'elecció (element d'autonomia individual).

És evident que un sistema de vals no pot introduir-se abans d'haver establert una democràcia econòmica plena en forma d'una confederació de *demos*, encara que els passos en aquesta direcció es poden realitzar amb anterioritat (per exemple, el sistema de targetes de crèdit demòtiques mencionades anteriorment). Tanmateix, un sistema de planificació democràtica és factible fins i tot en el període de transició, malgrat que, òbviament, el seu àmbit de presa de decisions es veuria seriosament limitat per l'economia de mercat. No obstant això, aquest tipus de sistema podria tenir un paper útil per educar les persones en la democràcia econòmica i al mateix temps crear les condicions prèvies per a l'autonomia individual i social.

Però per tal que qualsevol mecanisme democràtic sigui important i atregui els ciutadans en el procés de presa de decisions, es pressuposa que les decisions en si mateixes són importants. Per tant, és crucial que durant la transició a una democràcia inclusiva el *demos* obtingui poders importants que es convertarien en un sistema coherent d'impostos, despeses i finances locals.

Llavors, les assemblees demòtiques podrien tenir el poder de prendre decisions que afectin la vida econòmica de la comunitat, que serien implementades per l'ajuntament o qualsevol altre òrgan competent, després d'haver-se convertit en un òrgan de delegats revocables.

Així, el traspàs del poder impositiu a les ciutats/pobles, que hauria de ser una exigència fonamental d'un moviment de DI, permetria a les assemblees demòtiques determinar la quantitat d'impostos i la forma amb què aquests gravarien la renda, la riquesa, la terra i l'ús d'energia, així com el consum. Les assemblees demòtiques podrien reunir-se amb una periodicitat anual i debatre les diverses propostes sobre el nivell impositiu de l'any vinent, en relació a la forma com s'hauria de gastar el diner recaptat pel demos. D'aquesta manera, les assemblees demòtiques començarien a prendre el control dels poders fiscals de l'Estat, pel que fa a les seves demoï, encara que en el període de transició, fins que la confederació de demoï reemplaci l'Estat, encara estarien subjectes als poders fiscals de l'Estat.

En relació als poders actuals de l'Estat pel que fa a l'assignació de recursos financers es poden emprendre mesures similars. L'establiment d'un sistema bancari demòtic, juntament amb monedes demòtiques, proporcionarà un poder significatiu a les assemblees demòtiques per determinar l'assignació dels recursos financers en la implementació dels objectius del demos (crear noves empreses, assolir objectius ecològics, etc.).

En darrer lloc, les assemblees tindrien poders importants per determinar l'assignació de recursos en el sector demotitzat, és a dir, les empreses demòtiques i el sistema de benestar demòtic. Com a primer pas, les assemblees demòtiques podrien establir un sistema de vals en relació als serveis socials. En una etapa posterior, quan un número significatiu de demoï s'hagi unit a la confederació de democràcies inclusives, les assemblees demòtiques podrien ampliar el sistema de vals per cobrir les necessitats bàsiques de tots els ciutadans, inicialment en paral·lel amb l'economia de mercat —fins que aquesta última desaparegui.

La transició a una democràcia en l'àmbit social

Tal i com he esmentat anteriorment, l'estratègia de transició hauria d'implicar passos en el desenvolupament d'institucions que estableixin una "democràcia en l'àmbit social" (institucions d'autogestió en el lloc de treball, a la llar, al centre educatiu, etc.) i els valors que li corresponen. Això implica que els grups de DI, a part de participar en lluites per la democràcia al lloc de treball, a la llar, a les institucions educatives, etc. haurien d'iniciar moviments per tal d'establir institucions alternatives com ara empreses demòtiques, clíniques i escoles demòtiques, etc; que seran autogestionades tal com hem descrit anteriorment. A més, haurien d'emprendre mesures per reforçar l'autogestió en les institucions existents.

La creació d'una cultura alternativa té un paper fonamental en el procés d'establiment d'una *paideia* democràtica, és a dir, un sistema d'educació integral que crea el caràcter de ciutadà democràtic i al mateix temps promou el sistema de valors que és coherent amb una democràcia inclusiva, de manera que aquest ocupa una posició hegemònica en la societat. Aquest és un sistema completament diferent al sistema educatiu actual, que constitueix una part bàsica del procés de socialització que produeix subjectes disciplinats en lloc de ciutadans lliures. Anàlogament, la lliure expressió dels artistes —lliure de les consideracions burocràtiques o del mercat—, s'ha de reforçar, en lloc de les actuals activitats artístiques controlades per les elits.

En aquest context, s'hauria d'establir un sistema de mitjans de comunicació alternatius

autogestionats, fins i tot abans que s'hagi guanyat el poder local, amb l'objectiu de presentar les notícies des del punt de vista de les persones i no de les elits. Els mitjans alternatius que s'estableixin com a part del programa de DI tindran un paper crucial en el desenvolupament d'una "consciència alternativa" pel que fa a les maneres de resoldre els problemes ecològics i econòmics democràticament. Haurien de remarcar la naturalesa sistèmica de la crisi econòmica i ecològica actual i fer propostes sobre com començar a construir la nova societat. Un cop el poder local s'hagi guanyat, aquest tipus de mitjans alternatius s'haurien de convertir en mitjans **demòtics** que quedarien sota el control general de les **assemblees demòtiques**.

En resum, s'hauria de promoure una nova cultura per a una societat democràtica, que es caracteritzaria per uns valors molt diferents als de l'economia de mercat. Els valors d'heteronomia, competència, individualisme i consumisme que avui en dia són dominants han de ser reemplaçats en una societat democràtica pels valors de l'autonomia individual i col·lectiva, la cooperació, l'ajuda mútua, la solidaritat i la capacitat de compartir.

La transició a una democràcia ecològica

Finalment, l'estratègia de transició hauria de comportar passos en el desenvolupament d'institucions i valors que aspirin a la reintegració de la societat amb la natura i l'eliminació de qualsevol intent humà de dominar el món natural. Això implica, a part de la participació en lluites contra les activitats de les elits polítiques i econòmiques que ens han portat a la crisi ecològica actual, l'inici de moviments per a l'establiment d'institucions "ecològiques" alternatives i formes d'energia renovables. De fet, com ja he mostrat en altres ocasions⁹⁵, el propi establiment d'institucions polítiques i econòmiques noves, i particularment la descentralització dràstica que aquestes comporten, és un pas crucial en aquesta direcció, ja que permet el desenvolupament de nous estils de vida, nous models de treball, producció, ús energètic i consum, que són perfectament compatibles amb l'objectiu d'una democràcia ecològica.

En conclusió, ningú no s'hauria de fer il·lusions que l'establiment de la democràcia serà un procés ràpid o que la implementació d'un programa d'estratègia de transició no passarà per moments difícils a causa de les elits que controlen la maquinària estatal i l'economia de mercat. Aquest procés inevitablement serà llarg i implicarà un moviment popular enorme que s'estendrà al llarg de tot un període històric. No obstant això, sense subestimar les dificultats que implica el context dels actuals mètodes perfeccionats de control mental i violència econòmica que, de fet, podrien resultar més eficaços que la pura violència de l'Estat per suprimir un moviment en favor d'una democràcia inclusiva, penso que l'estratègia proposada és una estratègia realista en el camí cap a una nova societat.

- 1 Vegeu Takis Fotopoulos, 'The Myth of Postmodernity', *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 1 (March 2001) pp. 27-76.
- 2 Takis Fotopoulos, 'The end of traditional antisystemic movements and the need for a new type of antisystemic movement today', *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 3 (November 2001) pp. 415-456.
- 3 Definim les divisions socials anti-sistèmiques com aquelles divisions socials que explícitament o implícitament posen en entredit la legitimitat del sistema jeràrquic que crea i reproduceix la distribució desigual del poder. Vegeu T. Fotopoulos, 'Class Divisions Today-the Inclusive Democracy Approach', *Democracy & Nature*, Vol. 6, No. 2 (July 2000) pp. 211-252.
- 4 Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, (Oxford: Oxford University Press, 1978), Vol. 2, pp. 109-110.
- 5 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva* (Nordan, 2002) [Capítol 1](#) i [Capítol 2](#).
- 6 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [Capítol 1](#) i [Capítol 4](#).
- 7 T. Fotopoulos, 'Welfare state or economic democracy?', *Democracy & Nature*, Vol. 5, No. 3 (November 1999), pp. 433-468.
- 8 Vegeu l'entrevista a Alex Callinicos al diari grec *Eleftherotypia* (1 d'octubre del 2000).
- 9 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [Capítol 2](#), pp 91-102
- 10 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [Capítol 4](#), pp 150-54
- 11 Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva* [Capítol 2](#); vegeu també, M. Olson, *The Rise and Decline of Nations* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1988).[Traducció al castellà: *Auge y decadencia de las naciones, crecimiento económico, estagflación y rigidez social*. Barcelona: Ariel, 1986].
- 12 Vegeu Takis Fotopoulos, *The Myth of Postmodernity*, i *The end of traditional antisystemic movements*.
- 13 Vegeu the '[Interview with Murray Bookchin](#)', per David Vanek, *Harbinger, A Journal of Social Ecology*, Vol. 2, No. 1, (2000).
- 14 Els "Fundos" van ser la facció del Partit Ecologista alemany que durant la dècada dels anys 80 sostenia els plantejaments més radicals (ecologistes profunds, eco-socialistes) front a l'altre facció del mateix partit, els "Realos". [N.d.T]
- 15 Takis Fotopoulos, 'Globalisation, the reformist Left and the anti-globalisation movement', *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 2, pp. 233-280.
- 16 Vegeu Takis Fotopoulos, *The Myth of Postmodernity*.
- 17 Simon Tormey 'Post-Marxism, Democracy and the Future of Radical Politics', *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 1 (March 2001) pp. 119-134. Una proposta similar és la que fan Best i Kellner, que advoquen per una política d'aliances i solidaritat que aplegui les tradicions modernes i postmodernes en base a coalicions i lluites multifront. (Steven Best and Douglas Kellner, 'Dawns, Twilights, and Transitions: Postmodern Theories, Politics, and Challenges', *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 1 (March 2001), pp. 101-118.
- 18 Vegeu Fotopoulos, *Class Divisions Today-The Inclusive Democracy Approach*.
- 19 Vegeu Fotopoulos, *Antisystemic movements*.
- 20 Vegeu Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 5](#), pp 182-83
- 21 Vegeu Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 8](#), pp 278-87
- 22 *ibid.* p. 282.
- 23 Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, (Oxford: Oxford University Press, 1981), Vol. 2, p. 53. [Traducció al castellà: *Las principales corrientes del marxismo*. Madrid : Alianza Editorial, 1985.]
- 24 *Ibid* Vol.3, p. 244 .
- 25 Vladimir Lenin, *What Is to Be Done?* (Moscow: Progress Publishers, 1967), cf. pp. 30-32. [Traducció al castellà, en línia: <http://www.marxists.org/espanol/lenin/obras/1900s/quehacer/index.htm>]
- 26 H. Marcuse, *Soviet Marxism*, (London: Routledge, 1958), p. 147. [Traducció al castellà: *El Marxismo Soviético*. Madrid (Alianza Editorial), 1971.]
- 27 *Ibid* p. 145.
- 28 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 2](#)
- 29 Che Guevara, *Guerrilla Strategy*, (New York: Monthly Review Press, 1967), p. 15. [Traducció al castellà: *La guerra de guerrillas*. Editorial: Txalaparta Argitaletxea, 1998.]
- 30 *ibid.* Vegeu, també, per al cas de la guerra de guerrilla urbana, Carlos Marighela, *For the liberation of Brazil* (London: Pelican, 1971).
- 31 Sobre el concepte d'elit transnacional veure *Globalitzation*, de Takis Fotopoulos.

- 32 Iain Watson. 'An examination of the Zapatista Army of National Liberation (EZLN) and new political participation' *Democracy & Nature*, Vol. 8, No. 1 (March 2002).
- 33 Marianne Duran de Huerta i Nick Higgins, 'Interview With Zapatista Leader subcommandante Marcos', *International Affairs* 75, (April, 1999) pp. 269-281.
- 34 Alexandros Gezerlis. 'Latin America: Popular Movements in Neoliberal Modernity' *Democracy & Nature*, Vol. 8, No. 1 (March 2002).
- 35 Vegeu per exemple Murray Bookchin, "Libertarian Municipalism: An Overview," *Society and Nature*, Vol. 1, No. 1, (1992) pp. 93-104, "The meaning of confederalism", *Society and Nature*, Vol. 1, No. 3, (1993) pp. 41-54 i "Communalism: The Democratic Dimension of Anarchism," *Democracy and Nature* (anteriorment *Society and Nature*), Vol. 3, No. 2 (1996), pp. 1-17.
- 36 Biehl, *Las políticas de la ecología social: municipalismo libertario*, (Barcelona: Virus Editorial, 2009), capítol 7.
- 37 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 8](#), pp 287-97. Veure també Takis Fotopoulos, 'Social Ecology, Eco-Communitarianism and Inclusive Democracy', *Democracy & Nature*, Vol. 5, No. 3 (November 1999), pp. 561-576.
- 38 M. Bookchin, *The Philosophy of Social Ecology*, (Montreal: Black Rose, 1995) p. 12 Tot i que Bookchin explicitament reconeix que l'evolució social és profundament diferent del'evolució orgànica, veu una "direccionalitat" cap a una societat democràtica ecològica, *ibid.* p. 17.
- 39 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 8](#), pp 287-97
- 40 Janet Biehl, *The Politics of Social Ecology: Libertarian Municipalism*, cap 10 i 12
- Biehl. [Traducció al castellà: *Las políticas de la ecología social: municipalismo libertario*, (Barcelona: Virus Editorial, 2009), capítols 10 i 12.]
- 41 Sobre un mecanisme d'assignació de recursos per a una democràcia econòmica vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 6](#).
- 42 Murray Bookchin, 'Comments on the International Social Ecology Network Gathering and the 'Deep Social Ecology' of John Clark', *Democracy & Nature*, Vol. 3, No. 3 (1997), p. 185.
- 43 Vegeu Michael Albert, 'Assessing Libertarian Municipalism', pàgina web *Znet*.
- 44 Això resulta obvi per declaracions com les següents: "No n'estic segur, per exemple, de per què el municipalisme llibertari estima que no és possible dissenyar cap mitjà de representació per funcionar de manera compatible amb les assemblees populars, de manera que es preservi la democràcia però es funcioni millor en situacions que transcendeixen els assumptes de petits grups", *ibid.*
- 45 Michael Albert i Robin Hahnel, *Looking Forward: Participatory Economics for the Twenty-First Century* (Boston: South End Press, 1991).
- 46 John Crump, "Markets, Money and Social Change", *Anarchist Studies*, Vol. 3, No. 1 (Spring 1995), pp. 72-73.
- 47 Vegeu Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, pp 225-26
- 48 Vegeu T. Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, capítol 5.
- 49 Murray Bookchin, "Libertarian Municipalism: An Overview," *Society and Nature*, Vol. 1, No.1, (1992), p. 102.
- 50 Murray Bookchin, *Communalism: The Democratic Dimension of Anarchism*.
- 51 Janet Biehl, *The Politics of Social Ecology: Libertarian Municipalism*, cap 7
- [Traducció al castellà: *Las políticas de la ecología social: municipalismo libertario*, (Barcelona: Virus Editorial, 2009), capítol 7.
- 52 *ibid.* p. 66; vegeu també l'entrevista a Bookchin en el mateix llibre.
- 53 Biehl, *Las políticas de la ecología social: municipalismo libertario*, (Barcelona: Virus Editorial, 2009), capítol 7.
- 54 Murray Bookchin, *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism*, (Edinburgh: AK Press, 1995) p. 10. [En anglès, en línia: <http://libcom.org/library/social-anarchism--lifestyle-anarchism-murray-bookchin>]
- 55 Tom Cahill, 'Co-operatives and anarchism' a *For Anarchism*, editat per David Goodway, (London: Routledge, 1989, pp. 235-258.
- 56 John Griffin, 'Dodgy Logic and the Olympians', *Total Liberty*, Vol. 2, No. 1 (1999), pp. 10-11; vegeu també la meua resposta "Pragmatic 'anarchism' or anarchism?" *Total Liberty*, Vol. 2, No. 2 (2000), pp. 6-8.
- 57 Vegeu per exemple Richard Griffin, 'Evolution Versus Revolution,' *Total Liberty*, Volume 2 Number 2 (Spring 2000), pp.9-10

- 58 Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 1](#); vegeu també, Fotopoulos, *The Myth of postmodernity*.
- 59 Murray Bookchin, *Libertarian Municipalism: An Overview*, p. 102. [En anglès, en línia: http://files.uniteddiversity.com/More_Books_and_Reports/The_Anarchist_Library/Murray_Bookchin__Libertarian_Municipalism__An_Overview_a4.pdf]
- 60 Vegeu Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 5](#), pp 168-70
- 61 David Pepper, *Eco-socialism: From Deep Ecology to Social Justice* (London: Routledge, 1993), p. 200.
- 62 Takis Fotopoulos, "The Limitations of Life-style Strategies", *Democracy & Nature*, vol 6 no 2 (July 2000), pp. 287-308 [Traducció al castellà en línia: "[Las limitaciones de las estrategias de estilo de vida: el "movimiento" de las ecoaldeas NO es el camino hacia una nueva sociedad democratica](http://www.democraciainclusiva.org/txt/limit.pdf)"]
- 63 Vegeu per exemple Ted Trainer, "Debating the significance of the Global Eco-village Movement; A reply to Takis Fotopoulos" *Democracy & Nature*, Vol. 8, No. 1 (March 2002)
- 64 Ted Trainer, "Debating the significance of the Global Eco-village Movement; A reply to Takis Fotopoulos" *Democracy & Nature*, Vol. 8, No. 1 (March 2002); veure també Takis Fotopoulos, 'The transition to an alternative society: the Ecovillage movement, the Simpler Way and the Inclusive Democracy project' (ibid.)
- 65 Peter Hain, *Radical Regeneration, Protest, Direct Action and Community Politics*, (London: Quartet Books, 1975) p. 99.
- 66 ibid. p. 102.
- 67 ibid, pp. 99-101.
- 68 Rosa Luxemburg, *The Mass Strike, The Political Party and the Trade Unions* (London, Merlin Press, 1906), p.14 [Traducció al castellà en línia: http://www.fundacionfedericoengels.org/images/stories/PDF/07_RL_Huelga_masas_23.pdf]
- 69 Vegeu Takis Fotopoulos, *The End of Traditional Antisystemic Movements* i també *Globalisation, the Reformist Left and the Anti-globalisation "movement"*.
- 70 Vegeu Takis Fotopoulos, *Globalisation, the Reformist Left and the Anti-globalisation "movement"*.
- 71 Vegeu M. Hardt & A. Negri, *Empire* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 2000). [En castellà, en línia: http://ddooss.org/articulos/textos/Imperio_Negri_Hardt.pdf]
- 72 Takis Fotopoulos, *Globalisation, the reformist Left and the anti-globalisation movement*, p. 274.
- 73 Vegeu Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 8](#) contra la 'cientifització' o 'objectivització' del projecte alliberador.
- 74 Per a una descripció detallada d'una democràcia inclusiva vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 5](#) i [capítol 6](#).
- 75 Per a una descripció detallada vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, capítol 7. Vegeu també T. Fotopoulos, 'Mass Media, Culture and Democracy', *Democracy & Nature*, Vol. 5, No. 1 (March 1999), pp. 33-64 i "[Las limitaciones de las estrategias de estilo de vida: el "movimiento" de las ecoaldeas NO es el camino hacia una nueva sociedad democratica](http://www.democraciainclusiva.org/txt/limit.pdf)".
- 76 Vegeu T. Fotopoulos, *The End of Traditional Antisystemic Movements*.
- 77 Vegeu T. Fotopoulos, *Class Divisions Today-the Inclusive Democracy Approach*.
- 78 Vegeu per exemple Mao Tse-Tung, 'Report of an investigation of the peasant movement in Hunan' (March 1927) en *Selected Readings from the works of Mao Tse-Tung* (Peking: Foreign Languages Press, 1967). [En castellà, en línia: <http://www.marxists.org/espanol/mao/index.htm>]
- 79 Vegeu per exemple Ernest Mandel, 'The new vanguard' en Tariq Ali's (ed) *The New Revolutionaries* (New York: William Morrow & Co, 1969).
- 80 Vegeu Fotopoulos, *The End of Traditional Antisystemic Movements*.
- 81 Vegeu, per exemple, Anthony Giddens, *The Third Way* (Oxford: Polity Press, 1998). [Traducció en castellà: *La tercera vía. La renovación de la socialdemocracia*. Buenos Aires, Taurus 1999]
- 82 Vegeu per exemple Erik Olin Wright, *Classes*, (London: Verso, 1985/1997) i D. Ames Curtis, 'On the Bookchin/Biehl resignations and the creation of a new liberatory project', *Democracy & Nature*, Vol. 5, No. 1, pp. 163-74.
- 83 Murray Bookchin, *Post-scarcity anarchism*, (London: Wildwood House, 1974), p. 191.
- 84 C. Castoriadis, entrevista introductòria a *The Castoriadis Reader*, editada per David Ames Curtis, (Oxford: Blackwell, 1997) pp.26-27.

- 85 Ellen Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) p. 262 [Traducció al castellano: *Democracia contra capitalismo*, Editorial sXXI]
- 86 Vegeu Anthony Giddens, *The Third Way*, pp. 80-81.
- 87 Vegeu Takis Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítols 5, 6 i 7](#); vegeu també Murray Bookchin, "The Ghost of Anarcho-Syndicalism", *Anarchist Studies*, Vol. 1, No. 1 (Spring 1993), pp 3-24.
- 88 Un bon exemple de tal formulació dels principis bàsics de la DI és el text preparat pel grup d'Atenes que publica una revista sota el nom de 'Periektiki Dimokratia' (Democràcia Inclusiva); aquest text es repeteix en cada número de la revista.
- 89 Vegeu T. Fotopoulos, *The myth of postmodernity*.
- 90 Vegeu Takis Fotopoulos, 'Outline of an economic model for an inclusive democracy', *Democracy & Nature*, Vol. 3, No. 3 (1997) pp. 21-56; Per un anàlisi més àmpli veure també *Hacia una Democracia Inclusiva*, capítol 7, pp 256-65
- 91 Per a una descripció del sistema de LETS vegeu Ross V.G. Dobson, *Bringing the Economy Home from the Market* (Montreal: Black Rose, 1993).
- 92 Vegeu C. George Benello et al., *Building Sustainable Communities*, (New York: Bootstrap, 1989), Part I.
- 93 Vegeu M. A. Lutz & K. Lux, *Humanistic Economics* (New York: Bootstrap, 1988), pp. 263-68.
- 94 Vegeu *Hacia una Democracia Inclusiva*, cap.6 pp 228-43
- 95 Fotopoulos, *Hacia una Democracia Inclusiva*, [capítol 5](#), 194-96